

Олесь Федорук

КУЛІШ ТА ЙОГО ОТОЧЕННЯ

Робочий зошит

ІНСТИТУТ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Олесь Федорук

КУЛІШ ТА ЙОГО ОТОЧЕННЯ

Робочий зошит

Київ 2007

Федорук Олесь. Куліш та його оточення: Робочий зошит / НАН України.
Інститут енциклопедичних досліджень. – К., 2007. – 80 с.

«Робочий зошит» здійснено для того, щоб обрати найоптимальнішу форму для майбутньої праці – енциклопедичного словника «Куліш та його оточення». Це видання вміщатиме відомості про взаємини Куліша з родичами, друзями, однодумцями, колегами, випадковими знайомими – усіма, з ким письменник зустрічався упродовж свого життя.

© Федорук Олесь
© Інститут енциклопедичних
досліджень НАН України

Вступ

Енциклопедичний словник «Куліш та його оточення» міститиме відомості про взаємини Куліша з родичами, друзями, однодумцями, колегами, випадковими знайомими – усіма, з ким письменник зустрічався упродовж свого 77-літнього життя. Репрезентований тут «робочий зошит» є апробацією з метою обрати найоптимальнішу форму майбутньої праці. У ньому подано понад 60 статей, вибраних із-поміж півтисячі, що мають бути в словнику (втім, у процесі роботи їхня кількість постійно уточнюється й зростає).

У світовій практиці накопичено доволі значний досвід укладання персональних енциклопедій. Існують енциклопедії, присвячені Данте, Шекспіру, Гете, Шіллеру та іншим видатним діячам світової культури. В Україні (і в межах колишнього Радянського Союзу) першою персональною енциклопедією був «Шевченківський словник» у двох томах, що з'явився в 1976–1977 рр. під егідою Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. У створенні цього фундаментального видання, як зазначено в передмові, взяло участь майже 500 авторів. У Росії першою персональною енциклопедією стала однотомна «Лермонтовская энциклопедия» (Москва, 1981), створена в Інституті російської літератури АН СРСР (Пушкінський дім); праця над нею тривала майже 25 років. У Білорусії вийшов ґрунтовний довідник «Францыск Скарына і яго час: Энцыклапедычны даведнік» (Мінськ, 1988; 2-ге видання у перекладі російською мовою – 1990), у Польщі – енциклопедія, що її підготували Й. Римкевич, Д. Сівіцька, М. Зелінська й А. Вітковська, – «Mickiewicz» (Варшава, 2001). Належить також згадати і п'ятитомну «Энциклопедию Слова о полку Игореве», яка появилася в Інституті російської літератури (Санкт-Петербург, 1995) і яка за своїм типом відповідає персональній енциклопедії. За останні роки в Росії з'явилося кілька персональних енциклопедій і довідників різної якості.

У 2001 р. у Києві й Донецьку з ініціативи Юрія Пінчука і за участі Олексія Яся під грифом Інституту історії України НАН України вийшла «Энциклопедия жизни и творчества Н. И. Костомарова. (1817–1885)» – перша персональна енциклопедія уже в незалежній (десять років!) Україні. У 2005 р. у Києві побачила світ українська версія, значно змінена і доповнена, цієї енциклопедії під назвою «Микола Костомаров. Віхи життя і твор-

чості: Енциклопедичний довідник» і за авторством В. Смоля, Ю. Пінчука і О. Яся (у виданні чомусь не згадується про існування її первісного варіанту). Нині в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України триває робота над укладанням чотиритомної «Шевченківської енциклопедії» (у 2004–2005 рр. вийшли друком робочі зошити на літери «А» і «Б»; перший том – на літери «А–Г» – уже здано до видавництва). У Львівському відділенні Інституту літератури весь науковий колектив залучено до написання «Франківської енциклопедії», яку приурочили до 150-ліття від дня народження І. Франка. Лунали думки про потребу створення енциклопедій, присвячених Лесі Українці та О. Довженкові.

Децо іншим за специфікою був енциклопедичний словник Л. Черейського «Пушкин и его окружение» (Ленінград, 1975; 2-ге видання, змінене і доповнене – 1989), над яким автор працював від початку 1930-х років. На відміну від енциклопедії, яка подає різноманітний спектр інформації, у словнику вміщено лише відомості про оточення поета, а критерій добору матеріалу до нього був суто біографічний. Словник охопив усі відомі науці особи з кола знайомих Пушкіна, не оминаючи випадкових і мало-значущих, на перший погляд, імен і не обмежуючись хронологічним чи то географічним діапазоном або тим чи іншим видом джерел (листи, щоденники, спогади тощо). Як автор зазначив у передмові, загальна кількість персоналій, вміщених у словнику (близько 2300 статей), далеко не вичерпувала кола знайомих Пушкіна, – вона лише відбивала стан джерел про його оточення. Словник Черейського через свою біографічну всеохопність і водночас джерельну вивіреність і точність здобув високу оцінку у світовій науці. Завдяки вужчій специфіці, до словника потрапили персоналії, що залишилися поза увагою будь-яких інших довідників й енциклопедій. Нині, орієнтуючись на словник Черейського, київська дослідниця О. Супронюк завершує працю над біографічним словником «Микола Гоголь і його оточення в Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька».

Наукова модель словника Черейського лягла і в основу словника «Куліш та його оточення». Як і у книжці «Пушкин и его окружение», тут матеріал дібрано за біографічним критерієм з огляду на особисті контакти Куліша. Однак описом тільки особистих контактів (навіть якщо вони були однобічні або тільки епістолярні) ми не обмежувалися, а намагалися подати відомості й про взаємні оцінки Куліша й відповідної персоналії, а також те, які метаморфози відбулися в Кулішовому сприйнятті її після її смерті.

Унаслідок понад столітнього досвіду вивчення життя й творчості Куліша зібрано значний емпіричний матеріал, який сьогодні потребує систематизації й оновлення. Протягом останніх років старанням багатьох дослідників у цьому напрямку зроблено чимало, і почасти це дало змогу розпочати широкомасштабний проект підготовки Повного зібрання творів Куліша. Однак, щоб явити повну картину життя й творчості Куліша, належить ще багато зробити – передусім у плані вивчення архівних і друківаних джерел, оскільки, як відомо, значну частину Кулішевої спадщини ще не опубліковано, а те, що видано, потребує сучасного критичного перевидавання з відповідним коментарем. З огляду на це словник «Куліш та його оточення» побудовано на джерелах – архівних і друківаних. У висвітленні Кулішевих взаємин з персоналіями тут констатовано лише факти (без їхньої інтерпретації), які взято з джерел, натомість не дано історіографічної інформації – як ці факти фігурували в літературі про Куліша. Якщо джерело опубліковане, але ми користувалися архівним, то, як правило, зазначаємо обидва. Якщо джерело опубліковане як цілісний документ, а не як уривок-цитата, і публікація носить науковий характер, критично відтворює текст, його не спотворюючи, то відсилаємо тільки до неї, не зазначаючи автографа. Якщо існують спеціальні розвідки про Кулішеві взаємини з персоналією, які, за своєю суттю, є новаторські й у них зібрано основну літературу, відсилаємо також і до них.

У біографічних довідках подаються відомості про дату й місце народження та смерті, місце поховання, відомості про навчання, службу, іноді – коли це зумовлювалося Кулішевими взаєминами з персоналією – її творчість. Невідомим персоналіям ми намагалися приділити більше уваги і їхні біографічні дані подати повніше, ніж коли постать є знаною і про неї можна довідатися із сучасних видань. Проте і тут, по змозі, ми намагалися верифікувати й доповнити інформацію. Наприклад, у словнику подано повну дату народження А. Метлинського, яка в більшості спеціальних видань чомусь обмежена лише роком; на підставі джерела виправлено рік народження М. Гулака. Якщо у процесі пошуку зустрічалися різночитання, – у датах, інформації про місце народження тощо, – відмінності ми намагалися зазначити у примітках, посилаючись на відповідні джерела.

Усі дати подаються за старим стилем. Якщо йдеться про країну, де вживався новий стиль, дата подається за обома стилями – новим і старим. Проте в останньому ми були не завжди послідовні. Іноді, коли питання про

належність існуючої дати до нового чи старого стилю викликало сумнів, доводилося писати якесь одне число, відоме з літератури.

Географічні назви подаються відповідно до тогочасного територіального поділу. Однак, якщо у назві відбулася зміна, то паралельно подано й сучасну з відповідним територіальним поділом (наприклад, Є. Гребінка народився у х. Убіжище Пирятинського пов. Полтавської губ., тепер с. Мар'янівка Гребінківського р-ну Полтавської обл.).

Обов'язковим компонентом енциклопедичної статті є ілюстрація. Відомості про особу, по змозі, ми намагалися подати в супроводі зображення, як правило її портрета. Тому логічно, що інформацію про іконографію того чи того діяча вміщено й у самих статтях (після бібліографії). Проте така інформація подається вибірково – лише у статтях про тих діячів, які належать українській культурі (цю належність потрактовано доволі широко: від територіально-освітньої до того, що власне відповідає питомому значенню цієї словосполучки як творця культури – Є. Гребінка, Г. Квітка, А. Метлинський, І. Головінський, К. Свідзінський та ін.). Якщо іконографія персоналії відома в кількох різних варіантах, репродукуємо один із них, який у тексті зазначаємо вказівкою *див.* Якщо репродукуємо два і більше зображень однієї персоналії, то в тексті даємо вказівки *див. мал. 1, див. мал. 2* і т. д., маючи на увазі, що нумерація малюнків відповідає послідовності їх репродукування. Якщо ж зображення нам відоме лише одне, то жодних указівок не робимо, вважаючи, що репродуковане зображення відповідає зазначеному в тексті. Подаючи інформацію про іконографію, перевагу надаємо архівному або музейному джерелу, поруч зазначаючи репродукції в книжкових виданнях. Якщо місцезберігання оригіналу, який послужив джерелом репродукування у книжковому виданні, нам є невідоме, то відсилаємо до цього видання як першооснови. Іконографію зазначаємо лише ту, що була зроблена в синхронному Кулішеві часі або ж дійшла до нас у пізніших копіях-переробках з невідомих нині оригіналів. Інформацію про іконографію діячів інших культур – російської, польської, чеської та ін. – залишаємо поза увагою, обмежуючись лише репродукцією одного з портретів, по змозі, типового для часу, коли Куліш з відповідною особою спілкувався.

Оскільки цей робочий зошит, як було згадано на початку, є апробацією, автор був би вдячним читачам за подані зауваження й доповнення, що будуть враховані у дальшій праці над словником.

АВРАМОВ (Абрамов) Петро Осипович (1795, Курська губ. – ?), педагог. Навчався в Харківському повіт. училищі (закін. 1808), Слобідсько-Українській гімназії (1808–13), на фізико-математичному ф-ті Харківського ун-ту (закін. 1819). Учитель, відтак старший учитель математики і фізики Київської гімназії (з 1819); після заснування в Києві двох гімназій (1836), залишився на цій посаді в 1-й гімназії (до 1841) [1, 2]; виконувач обов'язків директора, згодом директор Рівненської (1841–48), Житомирської гімназій, начальник училищ Волинської губ. Куліш бачився з А. в Рівному, коли викладав у гімназії (верес. – 1-ша пол. жовт. 1845). Про першу зустріч з ним писав у листі до М. Юзефовича (від 6 жовт. 1845): «Директор прийняв мене по-начальницьки, впрочем внимательно» [3]. Характе-

ристика А. як директора гімназії: а) в листі М. Костомарова до К. Сементовського (від 16 груд. 1844): «Директор наш Абрамов [!] есть то, что назыв[ается] по-немецки Naturmensch, не может делать ни зла, ни добра, любит задать тону, но ничего не доведёт до конца» [4]; б) у споминах А. Солтановського: А. брав хабарі й дозволяв брати іншим; «Ещё были налицо все учителя, с которыми он бесцеремонно водил интимные отношения» [5].

1. *Харьков. гимн.*; 2. *Киев. гимн.*, т. 1, с. 35; 3. *ПЗТ*, с. 54; 4. В. Міяковський. Костомаров у Рівному // *Україна*, 1925, кн. 3, с. 52; 5. В старорежимній школі й навколо неї. (Оповідання А. Солтановського, проминені при виданню 1892–4 рр.) / Подала Г. Шамрай // *Україна*, 1926, кн. 5, с. 100.

АВСЕНЄВ Петро Семенович – див. **ФЕОФАН** о.

АНДРІЄВСЬКИЙ Олександр Федорович, священик у Каневі; у 1840-х учитель Закону Божого у Канівському повіт. дворян. училищі; батько істориків Олексія та Митрофана Андрієвських. Куліш познайомився з А. під час археографічної експедиції по Київщині в серед. 1840-х (можливо, у верес. 1844, коли побував у Богуславі). Лист Куліша до нього від 22 жовт. 1846 зберігся в архіві О. Бодянського; до адресата не потрапив [1, с. 121]. У листі до Бодянського (від 8 жовт. 1846) К. характеризував А. як «доброго» і «полезного», очевидно, маючи на увазі його фольклористичні зацікавлення [1, с. 118]. Планував надіслати А. (через Бодянського) окремі відбитки «Летописи Самовидца» (СПб., 1846) й «Украинских народных преданий» (видання було відруковано, проте у світ не вийшло) [1, с. 118, 121].

1. ПЗТ.

АНДРУЗЬКИЙ Георгій Львович (26 трав. 1827, с. Вечірки Пириятинського пов. Полтавської губ. – після 1864), з сім'ї поміщика, відставного майо-

ра. Закін. 1 київську гімназію (черв. 1845), у 1845 поступив (як «своекоштний») на юридичний ф-т Ун-ту св. Володимира. Учасник Кирило-Мефодіївського т-ва. Після арешту й слідства, А. перевели в Казанський ун-т, проте у груд. 1848 скерували на службу до Петрозаводська (із встановленням за ним секретного нагляду). Працював канцелярським чиновником Олонецького губ. правління. У берез. 1850 в А. знайшли компрометуючі твори; після слідства, у трав. 1850 його заслали до Соловецького монастиря, звідки у 2-й пол. 1854 звільнили. З груд. 1854 службовець Архангельського губ. правління, згодом помічник столоначальника Архангельської палати кримінального й цивільного суду. Кол. регістратор (квіт. 1857). У груд. 1856 йому дозволили повернутись у Полтавську губ., де він працював (з перервою) на тій самій посаді в Полтавській палаті кримінального суду [1, с. 411–608; 2]. На допиті в III відділі А. свідчив про крайні українофільські погляди Куліша [1, с. 501, 504]. 15 трав. 1847 їм зробили очну ставку, під час якої А. твердив: «Кулиш был

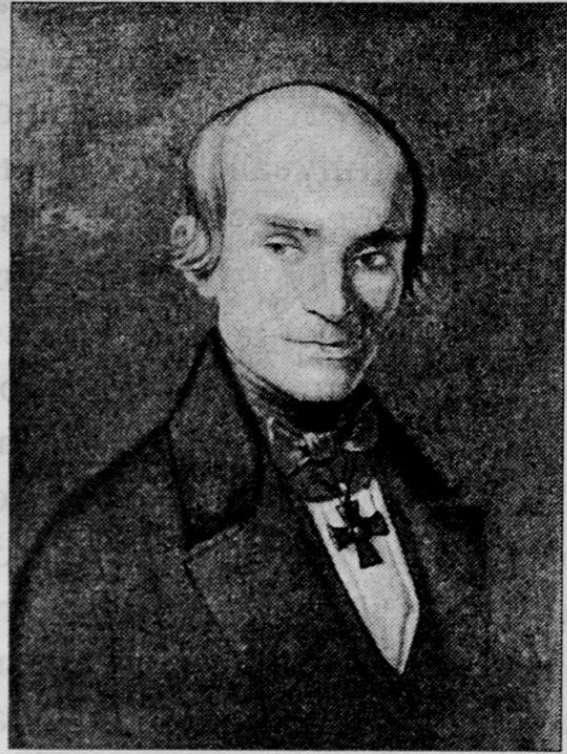

неумереним представителем малоросійської партії в Славянському обществі, котра мала метою встановити гетьманщину, якщо можливо окремо, а якщо ні, то в славянщині; на вечір у Костомарова говорив: "Ети мне кацапы" і нічого знати не хотів, крім Малоросії» [1, с. 59] (пор. Кулішеві спогади про М. Костомарова [3]). Куліш і А. заявляли, що вони знайомі не були, а А., крім того, твердив, що Куліш вперше побачив на очній ставці [1, с. 515]. Згодом А. розповідався, гадаючи, що його свідчення спричинилися до суворого покарання кирилломефодіївців [1, с. 517, 518]. Під час обшуку 1850 в А. знайшли рукописну копію Кулішевої поеми «Україна».

1. КМТ, т. 2; 2. Е. Бобров. Из истории русской литературы и просвещения в XIX столетии. Г. Л. Андрузский // Варшавские университетские известия, 1908, [т.] IV, с. 29-32; 3. Воспом. о Костомарове, с. 64.

БЕРЕДНІКОВ Яків Іванович (7 жовт. 1793, Санкт-Петербург – 28 верес. 1854, Санкт-Петербург; похов. у Тихвині, Новгородської губ., на кладо-

вищі Успенського монастиря; могила не збереглася), російський історик й археограф. Вищу освіту здобув у Казанському й Московському унтах. Головний редактор По-

внього зібрання руських літописів (з 1838); ад'юнкт Відділу російської мови та словесності (1841), екстраорд. (1845), орд. (1847) акад. АН. Куліш познайомився з ним після свого переїзду (в серед. лист. 1845) до Петербурга. Навесні 1846 регулярно зустрічався з ним, про що 14 берез. писав О. Марковичу: «Теперь читаю только что вышедшую летопись Нестора. Она мне тем интереснее, что я, как Вам, может быть, известно от Васи [Белозерского],

слушаю домашні лекції її
издателя, академіка Бередни-
кова, глибоко постигнувшого
тайну летописних хартий» [1,
с. 76]. У примітках до своєї по-
еми «Куліш у пекті» зазначив,
що у Б. («славного палеографа,
академіка») навчався палеогра-
фії [2]. Б. разом із П. Плетньо-
вим рекомендував Куліша кн.
П. Ширінському-Шихматову
як людину, яку АН може від-
рядити за кордон для ви-
вчення слов'янських мов, щоб
після повернення Куліш став
ад'юнктом Відділу російської
мови та словесності АН [3]
(питання «о необходимости
иметь в числе действительных
своих членов учёного, основа-
тельно ознакомленного с со-
ставом, грамматическими пра-
вилами и литературою славян-
ских наречий» розглядалося
на засідання Відділу 25 трав.
1846; тоді Плетньов і Беред-
ніков «обратили внимание
Отделения на преподавателя
русского языка для студентов-
инородцев в С.-Петербургском
университете [...] Кулиша» [4]).
Куліш відвідав Б. 4 верес. 1846
[1, с. 113], напередодні загаль-
них зборів АН, на яких ухва-
лили Куліша відрядити за кор-
дон. Ймов., Б. (за участі Кулі-

ша) склав доповідну записку,
яка лягла в основу офіційного
листа АН до кн. Ширінського-
Шихматова про Кулішеве від-
рядження [1, с. 449, 452]. Б. та-
кож брав участь у складанні
детальної інструкції для Кулі-
ша, якою той мав керуватися
під час подорожі, і завізував її
власним підписом [5; 6; опубл.:
1, с. 438–442].

1. ПЗТ; 2. *Куліш. Твори*, т. 2, с. 663; 3. *Пе-
реписка Плетнёва*, т. 2, с. 812–813; 4. *Ни-
китенко*, т. 1, с. 516; 5. ІР НБУВ, ф. П,
№ 2134; 6. РДІА, ф. 733, оп. 13, спр. 76,
арк. 2–7 зв.

БЕШКО Андрій (? – 1855, пе-
ред 20 серп. [1]), кобзар, меш-
кав у м-ку Мені Сосницького
пов. Чернігівської губ. Від нього
Куліш записав (ймов., у ве-
рес. 1853) ряд дум, які увійшли
до збірника А. Метлинського
«Народные южнорусские пес-
ни» (К., 1854). Існувала думка,
що від Б. думи записав не Ку-
ліш, а М. М. Білозерський [2],
проте її спростовано [3, с. 214;
також див.: 4]. Звідний текст
думи «Про Хвеську Ганджу
Андыбера», із варіантів А. Шу-
та і Б., Куліш умістив в *ЗоЮР*
(доповнивши його варіантами

кобзаря Ригоренка, отриманими від М. Ніговського) [3, с. 238; 5]. Список Кулішевого запису (від А. Шута) цієї думи з варіантами Б. див.: [6].

1. ІР НБУВ, ф. I, № 3395, арк. 46–47 зв.; 2. *Грушевська*, т. 1, с. LXII; 3. *Кирдан*; 4. ІМФЕ, ф. 3, № 130, арк. 1; 5. *ЗоЮР*, т. 1, с. 200–209; 6. ВР ІЛ, ф. 99, № 143, арк. 23–26.

БІБІКОВ Дмитро Гаврилович (18 берез. 1791, Москва (?) – 22 лют. 1870, Санкт-Петербург; похов. на кладовищі Олександро-Невської лаври), генерал-ад'ютант, генерал від інфантерії (1843). Учасник війни 1812. Київський військовий, Подільський і Волинський генерал-губернатор (груд. 1837 – 1852), міністр внутрішніх справ (серп. 1852 – серп. 1855). Член Державної ради (1848). З верес. 1855 у відставці. Сприяв заснуванню Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (1843) [1, 2]. Учителюючи в Луцьку, Куліш 6 трав. 1841 звернувся до нього з проханням надати офіційний дозвіл на користування місцевими архівами з метою розшуку матеріалів для Київського т-ва історії й старо-

житностей словеноруських [3, с. 8–9] (т-во на поч. 1841 зініціював М. Максимович за участі преосв. Інокентія, М. Юзефовича, С. де Шодуара та ін.; проект статуту т-ва було подано на затвердження Б.; задум

втілювався в Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів [4]. Дозвіл Кулішеві на огляд архівів, за відсутності Б., підписав в. о. генерал-губернатора Г. Лашкар'єв; дозволом Куліш не скористався, оскільки невдовзі його перевели до Києво-Печерського дворян. училища). За поданням Б., Куліша зарахували працівником Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (ще перед її офіційним створенням)

й у лип.-серп. 1843 відрядили до Київської губ. для вивчення міських і церковних архівів [5; 3, с. 359]. Про своє відрядження Куліш йому звітував [6; 3, с. 359-360]. На першому засіданні комісії (8 груд. 1843) було вирішено клопотатися перед Б. про зарахування Куліша її працівником [7]. Про офіційне призначення Куліша на цю посаду Б. сповістив (8 січ. 1844) комісію [6] і куратора Київської шк. округи [5, арк. 18].

1. РБС, [т.] Бетанкур-Бякстер, с. 23-26;
2. Шолов, с. 83-85; 3. ПЗТ; 4. М. Максимович. Письма о Киве и воспоминание о Тавриде. СПб., 1871, с. 114-115; 5. ЦДІА, ф. 707, оп. 9, спр. 206; 6. Міяковський, с. 315; 7. Журба, с. 142-143.

Портр.: Русские портреты XVIII и XIX столетий. СПб., 1907, т. 3, табл. ХСVII (репрод. з олійного портр.).

ГАНКА (Hanka) Вацлав (10 черв. 1791, с. Горіневес біля м. Градец Кралове - 12 січ. 1861, Прага; похов. у Вишеграді), чеський славіст, мовознавець, поет. Вивчав право в ун-тах у Празі (з 1809), Відні (у 1813-14). З 1821 бібліотекар й архіваріус чеського Національного музею в Празі; у 1848-60 читав лекції зі

слов'янських мов у Карловому ун-ті. 28 квіт. 1846 Куліш написав йому листа, разом із яким надіслав «гостинчик» - можливо, якесь своє видання (ймов., окремий відбиток щойно надрукованого в «Современнике» уривка «Чёрной рады» - «Киевские Богомольцы в XVII столетии») [1, с. 82]. Їдучи в наук. відрядження за кордон, він мав побувати в Празі й зустрітися з Г.; пражька адреса Г. була в нотатнику Куліша [2, с. 40]. До Г. отримав рекомендації від М. Рігельмана (у листі Рігельмана до Г. від 25 лют. 1847; до адресата не потрапив: лист вилучено в Куліша під час арешту) [2, с. 41-42] та М. Погодіна (який 10 груд. 1846 до Г. писав: «Поручаю Вашему доброму розпо-

ложению г. Кулеша, молодого русского литератора, который едет заниматься славянскими наречиями») [3].

1. ПЗТ; 2. КМТ, т. 2; 3. Письма к Вячеславу Ганке из славянских земель / Издал В. А. Францев. Варшава, 1905, с. 857.

ГЛАДКИЙ Йосип Михайлович (1789, с. Мельники Золотоноського пов. Полтавської губ. - 5 лип. 1866, м. Олександрівськ Катеринославської губ.; похов. на козацькому Пилипівському кладовищі), наказний отаман, генерал-майор. З 1820-х на Задунайській Січі (перебувала під Турцією); курінний, з 1827 кошовий отаман. На початку російсько-турецької війни (1828) з частиною січовиків перейшов на бік Росії. Одержав чин полковника, орден св. Георгія 4 ст.; командир Окремого Запорозького війська у складі російської армії; мав особисту прихильність Миколи І. Після утворення 1832 Азовського козачого війська, його наказний отаман; 1843 генерал-майор. З 1851 у відставці. Мешкав (до 1851) в станиці Новоспасів-

ській (Олександрівського пов.), відтак у власному хуторі Ново-Петриківки, а після, ймов., 1862 - в Олександрівську [1]. Куліш познайомився з Г. у 1840-х (за нез'ясованих обставин). У листі до О. Бодянського (16 лип. 1848) писав: «Колись я був запознався із запорозьким кошовим Гладким і випрохав у його деякі звістки про козацьке життя під турком» [2, с. 229] (їх Куліш передав Бодянському). У 1846 планував мандрівку (з фольклористичною та археографічною метою) до Азовського козачого війська, повідомляючи (10 січ. 1846) І. Срезневського, що «козацький азовський отаман Гладкий просит мене в гості до свого коша» [2, с. 68]. Нотатки про звичаї запорожців, анекдотичні бувальщини, записи січових пісень тощо Г. переслав (25 лист. 1846) Кулішеві на його прохання через П. Плетньова («Требуемые сведения Пантелеймоном Александровичем о запорожцах и сечевых обычаях их для составления об этом книги, собрав сколько было возможно таковых, при сем Вашему Превосходительству для доставления куда следует имею честь препро-

водить») [3]. Куліш просив Бодянського вислати Г. «Летопись Самовидца» та «Украинские народные предания» [2, с. 149; 4, с. 30]. Виїжджаючи за кордон, занотував адресу Г. [4, с. 38, 40].

1. Л. Маленко. Йосип Гладкий: Людина і діяч // Записки наук.-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII-XIX століття. Запоріжжя, 1999, вип. 4 (5), с. 240-251; 2. ПЗТ; 3. ВР ІРЛІ, ф. 234, оп. 3, № 153, арк. 1; 4. КМТ, т. 2.

ГОЛОВІНСЬКИЙ (Hołowiński) Герман (бл. 1785 - 1855), польський колекціонер, бібліофіл. Брат І. Головінського. Мешкав у маєтку в м-ку Стеблеві Канівського пов. Київської губ., де зібрав велику колекцію книжок (зокрема стародруків), рукописів тощо. Бл. 1844 переїхав до Кам'янця-Подільського, заповівши свою збірню зятеві К. Подвисоцькому [1]. Куліш познайомився з Г. у 1843-44 за сприянням М. Грабовського. Зустрічався з ним, зокрема, у К. Свідзінського [2]. Про спілкування з ним, «любезнейшим из поляков» [3], «привлекательнейшим стариком» [4], залишив прикмет-

ний спогад: «Этот пан и поляк поразил меня словами: "Вы здесь (в Украине) аборигены, а мы пришельцы. Это *ваша*, а никак не *наша* земля"» [3; див. також: 2, 4].

1. *Pracownicy książki polskiej*, s. 338 (K. Korzon); 2. *Жизнь Куліша*, № 24, с. 284; 3. *Воспом.*, с. 141; 4. *Хуторская философия*, с. 94.

ГОЛОВІНСЬКИЙ (Hołowiński) Ігнацій (24 верес. 1807, Овруч - 7* жовт. 1855, Санкт-Петербург; похов. у костелі на Виборзькому кладовищі), католицький єпископ, польський літератор. Брат Г. Головінського. Навчався в Луцькій семінарії (1825-26), духовній академії у Вільні (1826-30), де отримав ступінь магістра теології. У верес. 1830 висвячений на священника. Проф. римо-католицького богослів'я й капелан в Ун-ті св. Володимира (1837-42; з перервою у 1839). Ректор римо-католицької духовної академії в Петербурзі (1842-55). Римо-католицький єпископ і коад'ютор з правом наступництва архієпископа Могильовського (з 1848), архієпископ Могильовський (з 1851) [1-4]. Куліш зробив візит

Г. 9 січ. 1846 у Петербурзі («Сегодня я познакомился с Головинским. По живости, с какою он говорит, он должен быть человеком горячим в стремлении к осуществлению своих идей. Несмотря на дружбу с Грабовским, который обо мне ему писал, он принял меня с принуждённым, кажется, радушием. Ему не до меня. Он рад исполнить желание Грабовского, но ещё больше был бы рад, если бы этого желания не было. Так мне показалось, а впрочем, Бог знает. Трудно распознать человека с первого разу») [5]. Переклав оповідання Г. «*Życie mojej matki*», яке в публікації супровів власною передмовою (під криптонімом П. К.) [6]. Переклад зачитав

у П. Плетньова 29 верес. 1846 (лист Плетньова до Я. Грота від 2 жовт.: «После обеда Кулеш прочитал вслух из 10 № “Современника” “Жизнь моей матери” Головинского, ректора С.-Петербургской католической академии, прелестно-трогательный рассказ, Кулешем же переведенный с польского») [7]. Публікацію високо оцінив М. Грабовський [8]. Від'їжджаючи 1846 за кордон, Куліш узяв у Г. рекомендаційного листа до кн. Любомирського (Генрика або Єжи Генрика) для праці у книгозбірні Національного закладу імені Оссолінських у Львові [9, с. 35]. У своїй б-ці мав збірник оповідань Г. «*TeKu rozmaitości*» (Wilno, 1844) [9, с. 30]. Наприкінці життя жалкував, що стосунки з Г. у нього не склалися («Когда я переехал в Петербург, здесь я был познакомлен с [...] митрополитом Головинским, и чрезвычайно сожалею, что дом П. А. Плетнёва, абсорбировав меня совершенно, не дал мне времени воспользоваться этим весьма важным знакомством» [10]). Про Куліша і його роман Михайло Чарнышенко Грабовський писав Головінському в листі від 27 верес. 1843 [11].

1. Encyklopedia Kościelna. Warszawa, 1875, t. VII, s. 393-396 (N. [M. Nowodworski]); 2. *Album zasłużonych Polaków*, t. 2, s. 170-172 (S. Popławski); 3. *PSB*, t. IX, zesz. 43, s. 597-598 (ks. M. Żywczyński); 4. *Петербург. некрополь*, т. 1, с. 634; 5. *Щоденник*, с. 18; 6. *Современник*, 1846, № 10, с. 13-39; 7. *Переписка Плетнёва*, т. 2, с. 834; 8. M. Grabowski. O nowych powieściach polskich // *Tygodnik Petersburski*, 1847, № 86, 11 (23) list., s. 541-542; 9. *KMT*, т. 2; 10. *Хуторская философия*, с. 94; 11. D. Matlak. Michał Grabowski jako krytyk literatury rosyjskiej // *Rocznik Komisji Historycznoliterackiej*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969, [t.] VII, s. 44.

Портр.: *Album zasłużonych Polaków*, т. 2, s. 170 (репрод. зі стальориту).

* Дата смерті: 1, 3, 4 – 7/19 жовтня; 2 – 1/13 жовтня.

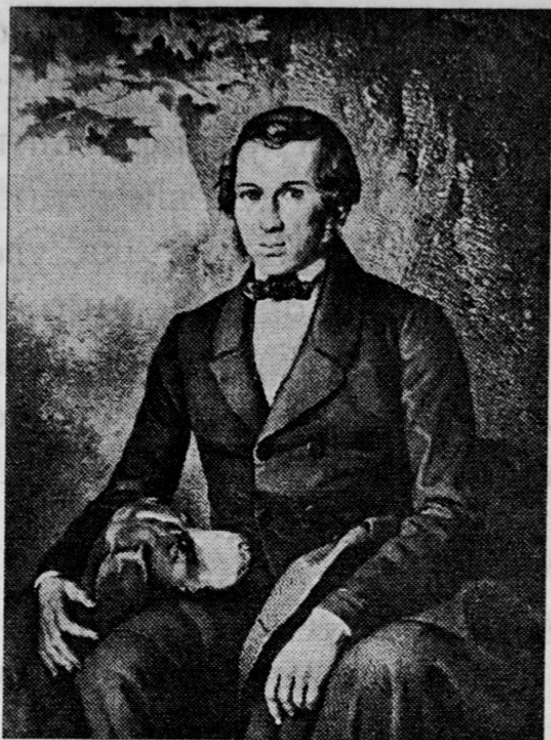
ГОРОНОВИЧ Андрій Миколайович (1818-1867), живописець, маляр. Хутірний сусід Білозерських. Закін. ніжинський Ліцей кн. Безбородька (1835). З 1835 навчався в АМ (займався у К. Брюллова; у 1844 отримав малу срібну медаль за малюнки з натури), яку закін. зі званням вільного художника. У 1851-60 в Оренбурзі. Створив низку творів на місцеву тематику. У 1853 був хронікером військової експедиції в Кокандському ханстві; брав участь в облозі фортеці Ак-

Мечеть (на цю тему створив серію акварелей). 1860 – отримав від АМ звання акад. за картину «Меновой двор в Оренбурге». Після 1860, ймов., в Україні, на Чернігівщині або в Києві (його акварелі «Види Києва», портр. В. Тарновського) [1]. Наприкін. січ. – у 1-й пол. лют. 1847 у Мотронівці Г. створив профільний портр. Олександрі Куліш (папір, олівець). За її спогадами, цей портр. «йому дуже вдався і зостався любимим Куліша» [2]; перелік репродукцій портрета (оригінал, найімов., не зберігся) й атрибуцію його авторства див.: [3].

1. *Художники*, т. 3, с. 129-130; 2. *Спогади Ганни Барвінок 1911*, № 7/8, с. 299; 3. В. Яцюк. Барвінкові етюди // *Ганна Барвінок: Зб. до 170-річчя від дня народж. К.*, 2001, с. 464-465.

ГРЕБІНКА Євген Павлович (21 січ. 1812, х. Убіжище Пирятинського пов. Полтавської губ., тепер с. Мар'янівка Гребінківського р-ну Полтавської обл. – 3 груд. 1848, Санкт-Петербург; похов. у с. Мар'янівці), письменник. Закін. ніжинську Гімназію вищих наук кн. Безбородька (1825-31). З 1834 у Петербурзі. Працював канцелярським

чиновником комісії духовних училищ Мін. народної просвіти (до 1837), викладав російську словесність в Дворян. полку, 2 кадетському корпусі та ін. військово-навчальних закладах. В альм. «Ластівка» (СПб., 1841), що його впорядкував і видав Г., Куліш умістив оповідання «Циган. (Уривок з казки)». Знайомство двох літераторів відбулося після Кулішевого переїзду до Петербурга у лист. 1845. Зустрічалися на вечорах у П. Плетньова (зокрема, 20 берез. 1846 [1]). Там-таки Куліш бачився і з дружиною Г. – Марією Василівною (уродж. Ростенберг, у другому заміжжі – Маслової), яку, можливо, знав і раніше («она была хороша, но имела шрам на щеке») [2]. У 1860 надруку-

вав в альм. «Хата» добірку байок Г., супровівши їх власною передмовою «Приказки Гребінки». Згодом у листі до Ол. Барвінського (від 9/21 трав. 1869) так змалював життєву канву Г.: «Гребінка вродивсь під Пирятином (Полт[авської] губ[ернії]), служив учителем у кадетському корпусі в Петербурзі; учні його любили за ласкаву і жартувливу розмову. До українщини брався він пріхватком і великої ваги їй не давав. Знавсь тільки з такими земляками, що реготались або були багаті й значні. Столиця псувала добру його натуру, вимагаючи багацько грошей на прожиток; отож і ліз він туди, де пахло грішми, бо, на біду собі, оженивсь із такою панночкою, українською німкенею, що бажала в великому світі хоч у порога постояти. Умер ще в молодих літах, доскочивши якоїсь болесті столишньої [туберкульозу]» [3, с. 141–142]. Про знайомство з Г. згадав: «Гарний був чолов'яга, моторний і розумний; а все-таки товаришем Кулішевим не був» [4]. Порівнюючи байки Л. Глібова і Г., відзначив, що деякі байки Г. кращі від Глібових, проте «в Глібова більш свого, українського, а Гребінка

викохавсь більш на російських писателях» [3, с. 143].

1. *Переписка Плетнёва*, т. 2, с. 712; 2. ІР НБУВ, ф. І, № 25743, арк. 30; 3. *Барвінський*; 4. [П. Куліш]. Громадський суд над Страхопудом // *Правда*, 1867, № 18, 21 верес., с. 144.

Портр.: 1) НМТШ; 2) ЧІМ (обидва – поч. 1830-х; їх репрод.: Л. Стеценко. Таємниці розгадано. Оповідання літературознавця. К., 1966, вклейки між с. 16, 17 і 32, 33); 3) Історичний музей (поч. 1830-х); 4) Ніжинський державний ун-т імені Миколи Гоголя (1840; репрод.: Є. П. Гребінка. Твори: У 3 т. К., 1980, т. 1, вклейка перед титулом; літографія П. Бореля з цього портр.: *Лицей Безбородко*, вклейка між с. 62, 63; див.; *Гимн. Безбородко*, вклейка між с. 378, 379). Усі – роботи А. Мокрицького; полотно, олія.

ГУДИМ-ЛЕВКОВИЧ Матвій Григорович, поміщик Чернігівської губернії. Від'їжджаючи 1847 за кордон, Куліш мав намір з ним листуватися, про що Г.-Л. сповістив (30 січ. 1847) О. Бодянського, надіславши на його адресу лист для Куліша («Пантелеймон Александрович Г^н Кулеш, отправляясь за границу и желая иметь со мною переписку, удостоверил меня, чтобы я только адресовался, с посылкою на имя его, письма к Вам, то Вы, по извес-

тию Вашему об нём, препроводите оное к нему, что, надеюсь, и примете труд исполнить отправить при сем вложенное и почтите меня, старика, уведомлением в город Чернигов») [1; 2, с. 492]. Про отримання цього листа (нині не відомого) Бодянський сповістив Куліша 28 лют. 1847 [2, с. 164].

1. ВР ІІ, ф. 99, № 95, арк. 68; 2. ПЗТ.

ГУКОВ Микола Семенович, відставний штабс-капітан у Глухові. Служив у Дворян., 18 егерському, Селенгінському піхотному та ін. полках; брав участь у боях із турками під Сілістрією (1828–29), за що був нагороджений орденом Св. Володимира 4 ст.; 1834 отримав чин штабс-капітана і тоді ж подав у відставку [1]. Син С. Гукова; батько Василя Гукова, члена української студентської громади в Москві, знайомого М. Шугурова та О. Марковича [2, 3]. У 1847 Куліш планував надіслати Г. (через О. Бодянського) «Украинские народные предания» [4; 5, с. 30]. Адресу Г. мав у своєму нотатнику під час виїзду того року за кордон [5, с. 38].

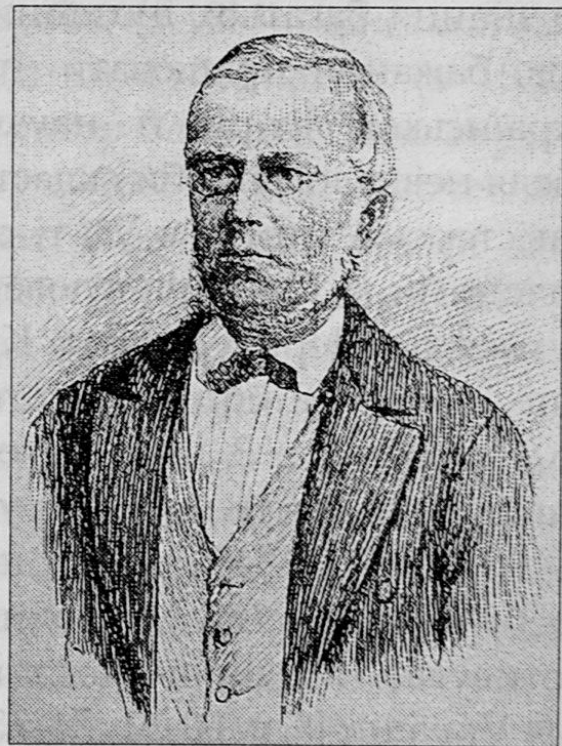
1. Милорадович, т. 1, часть 2, с. 129;
2. О. Стовба. Українська студентська громада в Москві 1860-х років // Зб. на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина. Нью Йорк, 1977, с. 433. (Наук. зб. / УВАН у США. [Т.] III);
3. Н. В. Шугуров. К воспоминаниям об Аф. Вас. Марковиче // КС, 1893, № 5, отд. I, с. 264-265, 269; 4. ПЗТ, с. 149;
5. КМТ, т. 2.

ГУКОВ Семен, власник хутора, розташований за п'ять верст од Воронежа на шляху до с. Маківки, неподалік од хутора Кулішевого батька [1]. Батько М. Гукова. У січ. 1847 Куліш надіслав Г. доручення розпоряджатися своєю частиною спадщини по батькові [2]. Серед вилучених під час обшуку паперів Куліша (зберігалися в М. Д. Білозерського) була «черновая доверенность 9 генваря 1847 г., писанная на имя Семена Гукова» [3].

1. І. С. Абрамов. Розшуки про П. О. Куліша й його батьківщину // Наук. зб. Ленінградського т-ва дослідників української історії, письменства та мови. К., 1931, [кн.] III, с. 45; 2. ПЗТ, с. 172; 3. КМТ, т. 2, с. 65.

ГУЛАК Микола Іванович (25 трав. / 6 черв. 1821*, Варшава – 26** трав. 1899, м. Єлизавет-

поль, тепер Гянджа, Азербайджан) – громадсько-політ. діяч, науковець, педагог. Середню освіту отримав приватно. Закін. юридичний ф-т Дерптського ун-ту (верес. 1843), захистив кандидатську дисертацію з історії права (лип. 1844). Службовець канцелярії Київського генерал-губернатора, перекладач Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (1845–47). Співзасновник Кирило-Мефодіївського т-ва; після арешту і слідства, 1847 ув'язнений

на три роки в Шліссельбурзькій фортеці; засланий до Пермі (черв. 1850), де працював перекладачем губ. правління (з січ. 1852) й у місцевому статистичному комітеті. У лют.

1855 звільнений з-під відкритого поліційного нагляду. З 1859 викладав історію, географію, російську словесність, латинську мову, математику, природознавство в середніх навчальних закладах Одеси, Керчі, Ставрополі, Кутаїсі; Тифліса (з верес. 1867). З жовт. 1886 у відставці. Автор праць з філології та математики. Статський радник [1; 2, т. 1, с. 89-239; 3, 4]. Куліш познайомився з Г. 1845 у Києві. Йому імпонувала широка освіченість Г., ґрунтовне знання багатьох іноземних мов, бажання працювати для української літ-ри й науки. Після невдалої спроби скласти магістерські іспити в Ун-ті св. Володимира, Г. вирішив повернутися до Дерпту, однак Куліш переконав його переїхати до Петербурга. З цією метою написав два листи до Г. (8 груд. 1845 і 4 берез. 1846), у яких потребу його переїзду до столиці мотивував тим, що це важливо для України [5, с. 60-61, 74-75]. На запитання, поставлені під час допиту в III відділі, чому приїзд Г. до Петербурга міг бути корисний для батьківщини, відповів: «Гулак извес-тен мне как молодой человек с отличною учёностью. Занима-

ясь приведением в извесность и критическою разработкою исторических, юридических и этнографических памятников, я желал иметь в нём учёного сотрудника» [2, т. 2, с. 47]. Тоді ж свідчив, що у 1845-46 разом із Г. (а також Вас. Білозерським та ін.) умовився: «для издания малороссийских книг делать складчину, так чтобы ежемесячно каждый откладывал, сколько может, денег от своего жалованья, и в случае надобности передавал бы мне [Кулішеві] для складки в опе-кунский совет или издания какой-нибудь малороссийский книги» (на зібрані кошти надрукував *Карманную книжку*) [2, т. 2, с. 52; також див.: с. 31]. Наприкінці 1846 у Києві зустрівся з Г. у колі кирилومهфодіївців (про характер розмов, які тоді велися, див.: [2, т. 1, с. 277; 6, 7]). Рекомендував його П. Плетньову [5, с. 139, 142], який мав намір улаштувати Г., коли той наприкінці січ. 1847 переїхав до столиці, на службу до канцелярії Ради Петербурзького ун-ту (затвердження Г. на цій посаді не відбулося у зв'язку з його арештом). 10 січ. 1847, переїжджаючи через Борзну, Г. зустрівся з Кулішем; заручився

від нього (і від Шевченка) рекомендацією до О. Бодянського [5, с. 143]. На підставі Кулішевих листів до Г., знайдених у його паперах під час обшуку в берез. 1847, Куліша було кваліфіковано як «соучастника в преступлениях Гулака» й видано розпорядження про арешт. Про звільнення Г. із заслання Куліш у лют. 1855 написав до М. Д. Білозерського [8].

1. Е. Бобров. Из истории русской литературы и просвещения в XIX столетии. Н. И. Гулак // Варшавские университетские известия, 1908, [т.] IV, с. 20-29; 2. КМТ; 3. Л. Л. [Л. Лопатинский?]. Некролог Николая Ивановича Гулака // Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Тифлис, 1899, вып. 26, отд. III, с. 156-157; 4. Г. И. Марахов. С верой в будущее: Революционный демократ Н. И. Гулак. К., 1989. 5. ПЗТ; 6. Костомаров. Автобиограф., с. 479; 7. Историчне оповідання, с. 27; 8. Листи до Білозерського, с. 121.

Портр.: 1) НМТШ (олійний портр. 1840-х; сумнівний); 2) Галерея Шлиссельбургских узников. СПб., 1907, часть I, вклейка між с. 36, 37 (графічн. портр.; передрук: КМТ, т. 1, с. 95; див.).

* Число й рік народження подано за М. Бобровим (виписка з метричної книжки). У переважній більшості довідкових і спеціальних видань рік народження Г. – 1822 (помилка, мабуть, зумовлена свідченням Г. на допиті у берез. 1847, коли він заявив, що йому тоді було 25 років [2, т. 1, с. 129]).

** Дату смерті подано за некрологами Г. [3; КС, 1899, № 10, отд. I, с. 17-18]; у Марахова [4, с. 116] – 27 трав.

ДАВИДОВ Сергій Іванович (20 жовт. 1790 – 17 берез. 1878, Санкт-Петербург; похов. на кладовищі с. Великого Кузьміна біля Царского Села), державний діяч. З грузинських князів. У 1816–25 на військовій службі. Віце-губернатор вітебський (з 1828), гродненський (з 1832); управитель Білостоцької обл. (з 1833), мінський цивільний губернатор (з 1835). Куратор Київської шк. округи (груд. 1838 – 1845); почесний член Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (1843). Віце-президент АН (1852–63). Дійсний таємний радник, сенатор [1]. У 1-й пол. 1840-х Куліш, ймов., бував у Д. (див. Кулішевий лист до М. Юзефовича від 15 квіт. 1843 [2, с. 16]), зокрема, у зв'язку із відрядженнями для вивчення архівів Київської губ. під егідою археографічної комісії [2, с. 359, 360]. У квіт. 1841 Д. розпорядився допустити Куліша до б-ки в Луцьку, конфіскованої в поляків (дозволом Куліш не скористався) [2, с. 342, 343; 3].

1. РБС, [т.] Дабелов-Дядьковский, с. 30-31; 2. ПЗТ; 3. Є. Грушка. Там, де вчителював Куліш у Луцьку // Радянська Волинь, 1991, 17 квіт.

ДУБЕЛЬТ Леонтій Васильович (1792 - 27 квіт. 1862, Санкт-Петербург; похов. на Смоленському кладовищі), державний діяч. Навчався в горному корпусі (згодом - горний ін-т)

в Петербурзі (1801-07). З 1807 на військовій службі, яку завершив 1828 командиром Старооскольного піхотного полку зі званням полковника. Брав участь у війнах 1807, 1812-15. З 1830 в корпусі жандармів, з 1835 його начальник штабу з при-

своєнням йому чину генерал-майора, з 1839 також керуючий III відділом; генерал від кавалерії. З 1856 у відставці [1]. Безпосередньо вів слідство у справі Кирило-Мефодіївського т-ва; особисто допитував Куліша. Про ці допити Куліш згадував, відзначаючи намагання Д. удаваною лагідністю вирвати з нього зізнання: «[...] почав зо мною розмовляти про всячину, як батько з сином, а дорогі міні листи [від дружини], котрі йому подавано, приносив нерозпечатуючи сам, своєю кривавою персоною, туди, де я сидів, мов який тигр, за залізною кратною [...]. Ще й надто: сидячи довго зо мною по ночам, сам на сам, у своїм інквизиторським кабінеті за столом, давав міні читати листи своєї жінки, розмовляв зо мною як добрий сем'янин і лестів моє серце найкращими речами» [2, с. 36]. З Тули регулярно писав до Д. листи (нерідко під приводом різних прохань), головна мета яких була засвідчити своє розкаяння у «злочині», скоєному нібито несвідомо, переконати керівництво III відділу у своїй благонадійності, домогтися звільнення із заслання або принаймні полегшення його умов

(урешті Кулішеві таки вдалося звільнитися із заслання – першому із засуджених кирило-мефодіївців). Через заборону друкуватися, також змушений був звертатися до III відділу за спеціальним дозволом для своїх художніх та історичних творів, написаних на засланні. Усіма цими обставинами продиктований і тон численних листів Куліша до Д. з Петербурга (3) і Тули (17; із них 1 до адресата не потрапив) – «вірнопідданий», велемовний, дещо жалібний, з нотками розпачу [3]. Д. реагував на листи Куліша, іноді власноручно роблячи на них різні помітки: «иметь в виду», «чувства хорошие», «как просит, так и сделать», «мы помочь не можем» та ін. У цей період від його імені Куліш отримав принаймні 8 листів. Після заслання Куліш звернувся до Д. лише двічі [4, с. 177, 183]. В останньому листі (від 13 берез. 1856) висловив прохання «исходатайствовать» право загальної цензури. На нього Д. відповів 5 квіт. 1856 (відпуст рукою Д. в архіві III відділу), повідомляючи, що він особисто доповів Олександрю II [4, с. 184–185] про Кулішеве клопотання, яке той вдовольнив. Постать Д. (і

гр. О. Орлова) у Куліша завжди пов'язувалася з катастрофою 1847 і тими репресіями, які він зазнав як ув'язнений і потім засланий до Тули. 1882 він написав *Думу про курку з курчатами*, де в «Заспіві» кинув інвективу урядникам III відділу: «він губить і любить ремесло своє». У тому ж році в «Історичному оповіданні» в загальних рисах змалював свої поневіряння в казематі III відділу, зупинившись на тому, як його допитував Д. Там-таки визнав, що Д. (і гр. Орлов) були «не без благородства», «не без честности та не без мозку» [2, с. 35].

1. РБС, [т.] Дабелов-Дядьковский, с. 707–710 (В. Жерве); 2. *Історичне оповідання*; 3. ПЗТ; 4. КМТ, т. 2.

ДУБРОВСЬКИЙ Петро Павлович (14 чевр. 1812, Чернігів – 29 жовт. 1882, м. Скерневиці Варшавської губ., тепер Польща), філолог-славіст, полоніст. Навчався в ніжинській Гімназії вищих наук кн. Безбородька і Московському ун-ті. З 1837 учитель російської мови у Варшавській гімназії. Редактор-видавець ж. «Денница=Jutrzenka» (1842–43). Член Варшавського

цензурного комітету (1845–51). З 1851 у Петербурзі; проф. польської мови в Головному педагогічному ін-ті (1851–58). Член-кор. Відділу російської мови та словесності (1853), ад'юнкт (1855), екстраорд. акад. (1858) АН. З 1862 у Варшаві та Скерневицях [1]. Куліш познайомився з Д. у Варшаві у берез. 1847 через спільних знайомих О. Бодянського [2], Т. Ладу-Заблоцького (з ним Д. товаришував на початку 1830-х у Москві [3, 4]), М. Погодіна (від нього Д. отримав через Куліша листа [2; 5, арк. 29]). Після арешту Куліша, Д. запропонував Погодіну, щоб той вніс його кандидатуру замість Куліша для відправлення за кордон [2; 5, арк. 31 зв.].

1. *Славяноведение*, с. 149–150 (Д. С. Прокоф'єва); 2. *ПЗТ*, с. 498; 3. *КМТ*, т. 2, с. 37; 4. Письмо П. П. Дубровского к редактору: 3. Поляки // *Москвитянин*, 1846, часть I, № 2, с. 230; 5. *НДВР РДБ*, ф. 231, розд. II, карт. 11, № 42.

ЕКЕБЛАТ Христіан Адольфович (11 трав. 1800, Гельсінгфорс – 17 лют. 1877 Санкт-Петербург; похов. на Волковому кладовищі), освітній діяч. За-

кін. Медико-хірургічну академію в Петербурзі; ад'юнкт, у 1829–34 екстраорд. проф. ветеринарних наук в Харківському ун-ті. Директор Лицею кн. Безбородька (трав. 1835 – січ. 1855). З 1855 у відставці, мешкав у Петербурзі; дійсний стат. радник [1, с. 210–212]. Бл. 1836–37, коли Куліш працював у правлінні ніжинського лицею канцелярським службовцем [1, с. СХХІV; 2], він скопіював для Е. «Літопис русів» [3].

1. *Безбородко гимн*. 2. М. Чалый. Юные годы П. А. Кулиша // *КС*, 1897, № 5, отд. I, с. 295; 3. *Куліш. Твори*, т. 2, с. 662 (прим. Куліша до його поеми «Куліш у пеклі»).

ЖУКОВСЬКИЙ Василь Андрійович (29 січ. 1783, с. Мишенське Бельовського пов. Тульської губ. – 12/24 квіт. 1852, Баден-Баден, Німеччина; похов. у Санкт-Петербурзі в Олександрівській лаврі) – російський поет, перекладач, художник. Навчався у Благородному пансіоні при Московському ун-ті (1797–1800). Активний член літ. т-ва «Арзамас» (1815–18), редактор-видавець «Вестника Европы» (1808–10, з серед. 1809 разом із

М. Каченовським). З 1817 у Петербурзі. Учитель російської мови (з 1817) великої княгині (згодом імператриці) Олександри Федорівни, наставник (з 1826) майбутнього імператора Олександра II. 1841 одружився з Є. фон Рейтер і відтоді мешкав у різних містах Німеччини. У творчому доробку балади, переклади (зокрема «Одісеї») тощо. У 1840-х Куліш подарував Ж. свій роман *Михайло Чарнышенко* з дедикацією: «Его Превосходительству Василию Андреевичу Жуковскому в знак глубочайшего почтения и преданности Автор» (примірник належав О. Дорошкевичу; походив з б-ки О. Попельницького; сучасне місцеперебуван-

ня книжки невідоме) [1]. Свої записи народних переказів надіслав Ж. через П. Плетнєва, якого просив (у листі від 20 берез. 1845): «Посылая Вам одну тетрадь моих записок, покорнейше прошу Ваше Превосходительство передать её Василию Андреевичу Жуковскому: не пригодится ли она ему для каких-нибудь соображений при его занятиях "Одиссеею"» [2, с. 50]. Від'їжджаючи 1847 за кордон, отримав від Плетнєва для Ж. рекомендаційного листа, що починався словами: «Посилаю до вас другого себе» [3] (у листі до кн. М. Шаховського у 1890-х знову згадав про це, навівши фразу російською: «посылаю тебе другого себя» [4]). Через арешт Куліша його знайомство з Ж. не відбулося. Одружившись з О. Білозерською, потрапив у середовище шанувальників творчості Ж. («Жуковского здесь [у родині] обожают, и мать знает наизусть его баллады» [2, с. 145]). У від'їзді в Бельові (жовт. 1850) зробив малюнок (не відомий) будинку, де Ж. провів дитинство [2, с. 506]. Знав і високо цінував творчість Ж.; у 1840–50-х часто цитував його поезії в своїх листах. Ставив його на один

щабель із Пушкіним як «величайшого художника язика и слога» [2, с. 77; 5]. Як біограф Гоголя, висвітлював його особисті й творчі взаємини з Ж.

1. ВРІЛ, ф. 18, № 184, арк. 39–40; 2. ПЗТ; 3. *Історичне оповідання*, с. 12; 4. *Шаховскої*, с. 202; 5. ІР НБУВ, ф. I, № 30278.

ЗАБІЛА Віктор Миколайович (1808, Борзнянський пов. Чернігівської губ. – 20 лист. 1869,

м. Борзна тієї ж губ.), поет. Нащадок давнього козацько-старшинського роду. Дядько у перших О. Куліш (Ганни Барвінок); дівер Надії Забіли (брат З., Микола, був з нею одружений), швагер М. Д. Білозерського (се-

стра З., Олена, була дружиною його брата Івана, після смерті якого побралася з ним самим). Навчався в ніжинській Гімназії вищих наук кн. Безбородька (1822–25; не закін.); служив у Київському драгунському полку (1825–34). Вийшов у відставку в чині поручика; решту життя провів на своєму хуторі Забілівщина (інші назви – Кинь-Горе, Кукуріківщина) біля Борзни. Утримував у Борзні поштову станцію [1–3].

Кулішеве знайомство із З. відбулося, йомов., у 1840–41 (перед першим приїздом Куліша до Мотронівки влітку 1843). За спогадом І. Пустовойта (запис 1887), переїжджаючи тоді через Борзну, Куліш зупинився в Меланії Пустовойт [4, арк. 11]. Дізнавшись, що в місті мешкає мати З., Куліш послав до неї гінця спитати, чи немає в неї сина. Коли з'ясувалося, що З. перебував на своєму хуторі неподалік, він поїхав до нього. Про першу зустріч із Кулішем згадував З. (у період, коли стосунки між ними були розірвані): «Он, с[укин] с[ын] К[ули]ш, приезжал ко мне, а я стою с трубкою на крыльце... А он, п[одле]ц, с светлыми пуговицами во фраке, и вот, Бог мене

вбий, говорить міні: "За счастье и честь считаю познакомиться с вами...". У-у, с[укин] с[ын]!..» (спогад записано 1862 від В. Г. Сребдольської, яка до Куліша тоді теж мала неприязнь) [4, арк. 13]. Того часу Куліш і З. вже були авторами альб. «Ластівка» (СПб., 1841).

У 1840-х, до арешту, Куліш зустрічався із З. у Борзнянському пов. У січ. 1847 перебував на хуторі в З. разом із Шевченком, якого тоді запросив бути старшим боярином на своєму весіллі (відбулося 24 січ. 1847) [5, с. 23, 24]; на цьому весіллі З. прагнув також бути старшим боярином, проте був на ньому старостою [6]. Коли Куліша заслали до Тули, З. поширював серед родини погос: «Кулиш был арестован и судим за то, что мечтал о гетманстве» [4, арк. 132 зв.]. Куліш переписав собі в альбом 1856 поезію З. «До Тараса» [7]. У 1857 у критичній статті з приводу оперного виступу С. Гулака-Артемівського різко висловився про творчість З., назвавши його «плохим малороссийским стихотворцем», «понимающим как-то уродливо его народ и его поэзию» [8]. Тоді ж в огляді української літ-

ри констатував: «Ещё менее займут нас [...] стихи г. Забилы, напоминающие язык, которым говорят в Малороссии цыгане» [9]. Своє судження про поезію З. повторив 1861 у газетній замітці з приводу благодійного концерту, виручені кошти з якого було передано родичам Шевченка (замість народної пісні Гулак-Артемівський «спел бездушный и уродливый романс г. Виктора Забелы») [10]. За М. М. Білозерським, Кулішеве ставлення до З. того часу (2-га пол. 1850-х – початок 1860-х) було негативним («пьяница, писавший стихи на "цыганско-малорос[сийском]" языке; напр[имер]: "Иде військо запорізьке, під небом *куріє!*"» [4, арк. 347]). Відповідаючи на Кулішеву критику, З. написав «длинное бранное послание в стихах и тотчас же отослал его Кулишу. В своё время послание это, впрочем крайне грубое и совсем неостроумное, было очень распространено среди борзенской публики» (його початок: «Крути верти свій розум / Ізо всієї праці, - / Не викрутиш більше того, / Шо у мене в ...») [11]. Можливо, від цього вірша пішло прізвисько Куліша в Борз-

нянському пов., яке занотував (1873) Білозерський, – Крутій Вертійович [4, арк. 186]. Куліш різко засуджував схильність З. до чарки (писав про нього, що той був «великий недурень випити»); змалював його в образі п'янички Капітона Павловича Іволгіна у своїх повістях «Майор» (1859) й «Украинские незабудки» (1861) [12, с. 91, 104, 108]. Був на похороні З. («Когда умер В[икто]р Н[иколаеви]ч, в 1869 г., то К[ули]ш тотчас приехал проститься с ним; вошёл в ту комнату, где лежал “дид”, и заплакал») [4, арк. 168; також див.: арк. 347]. Написав йому некролог, у якому визнав, що «за життя покійника Забіли критика українська була до його надто жорстока» [13]. Незадовго перед його смертю в листі до Ол. Барвінського (від 9/21 трав. 1869) дав загальну характеристику життя й творчості З. («Забіла – слабенький поет, хоч уродивсь поетом, а не салотопом. Його придавило наше дурне панство і знівечило йому розум і серце») [14]. За Білозерським, у 1874 Куліш «собирался писать его [З.] биограф[афию] и везде хвалил Забелу» [4, арк. 347]. У 1882 високо оцінив дарування З., зокре-

ма акторське («Між многими здібностями своїми до великих і малих річей, дивував мене він більш усього своїм комизмом, своїм юмором і вмінням поставити на сцену кожну людину, про яку оповідував, так, мов її бачиш своїми очима і чуєш власними ушима [...]. Оповідання ж його були не прости балаканне: се були такі зрозумовані всякими обставинами сцени, які рідко доводиться вбачати на театрі. Тут він виявлював розум проникливий, чувство глибоке, всеодолювачий комизм і могутню сатиру. Хоть, може, хто й здивується, та я скажу, що се в нас був би другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя, і такі приятелі» [5, с. 22; див. також: 15]. Там-таки відзначив такі риси характеру З., як велику щедрість до убогих й безмірну великодушність з друзями. Після пожежі на хуторі (1885) тимчасово мешкав у Борзні в будинку, що колись належав поміщику Забілі, ймов., Віктору («Этот дом был расположен на окраине города, за ярком, посреди большой усадьбы. Спереди был большой двор с холодными

постройками по бокам, ззади сад. Самый дом небольшой, деревянный, одноэтажный, с двумя подъездами по краям») [16]. Стосунки Куліша із З. зідеалізовано у споминах О. Куліш, де також відзначено, що вони зустрічалися рідко («Відносини між Забілою і Кулішем були завжди приятельські, хоча вони рідко бачились») [12, с. 103]. Зовнішність З. описав Шевченко (у повісті «Капитанша»): «Приятель мой не отличался изящными манерами и привлекательной наружностью, но в его смуглом, изрытом оспою лице было столько весёлого простодушия, что нельзя было смотреть на него без

удовольствия» [17] і Н. Кибальчич: «Зросту середнього, стрункий, обличчє смагляве, рябовате від віспи, очі карі, великі, чуб чорний, густий, трохи кучерявий» [18].

1. Г. Я. Неділько. З архіву Ніжинської гімназії вищих наук // РЛ, 1962, № 4, с. 125-128; 2. О. Деко. До біографії Віктора Забіли // РЛ, 1969, № 6, с. 71-74; 3. С. Половникова. «Ніхто в світі не знатиме, де моя могила» // Деснянська правда, 1994, 1 груд.; 4. ІР НБУВ, ф. І, № 25743; 5. *Історичне оповідання*; 6. Спогади Ганни Барвінок 1911, № 7/8, с. 301; 7. ІР НБУВ, ф. І, № 28438, арк. 11 зв. – 13 (правки невідомою рукою); 8. П. Кулиш. Обигре г. Артемовского в малороссийской опере: «Москаль чаривнык» // РВ, 1857, дек., кн. 2, с. 227; 9. *Взгляд на малорос. словесность*, с. 230-231; 10. П. Кулиш. Большой вокальный и инструментальный концерт, с благотворительной целью, на покупку земли родственниками покойного Т. Г. Шевченко, в четверток, 27-го апреля // Северная пчела, 1861, № 95, 1 мая, с. 383; 11. М. Комаров. К биографии В. Н. Забелы // КС, 1886, № 9, с. 174-175; 12. В. Мировець. [В. Дурдуківський]. Життя і твори Віктора Забіли // КС, 1906, № 5/6; 13. [П. Куліш]. Некролог // Правда, 1869, № 12, с. 112; 14. *Барвінський*, с. 140; 15. *Листи до Білозерського*, с. 80; 16. Н. В. Стороженко. Моє знаомство с П. А. Кулишом // «Под знаменем науки»: Юбилейный сборник в честь Николая Ильича Стороженка. М., 1902, с. 246; 17. *Шевченко*, т. 3, с. 304; 18. Наталка Полтавка [Н. М. Ки-

бальчич]. Роман Віктора Забіли. (З оповідань моєї матері) // Зоря, 1894, № 18, 15 верес., с. 405.

Портр.: 1) ЧІМ (світлина; 2-га пол. 1850-х – 1860-ті; *див. мал.* 2); 2) Українська муза: Поетична антологія од початку до наших днів / Під ред О. Коваленка. К., 1908, вип. 2, с. 167-168 (копія-переробка портр. З. роботи Шевченка, 1847, папір, олівець; *див. мал.* 1); 3) ВР РНБ, фонд М. Глінки (портр. З. і зображення З. у жанровій сцені «Музичний вечір в Качанівці»; обидва – роботи В. Штернберга, 1838, папір, олівець; їх репрод.: А. Лященко. Т. Г. Шевченко і В. М. Забіла // Наук. зб. Ленінградського т-ва дослідників української історії, письменства та мови. К., 1929, [кн.] II, вклейки між с. 2, 3 і 8, 9; І. В. Пархоменко. Василь Штернберг. К., 1978, с. 57, 58).

ЗЕНОВИЧ (Zienowicz) Стефан (Степан Федорович; 1779–1856; похов. на василіанському кладовищі у Кременці, могила не збереглася), педагог. З походження поляк. Початкову освіту отримав у Луцькому повіт. училищі. З 1808 учитель математики в Бобруйську, потім у Вінницькому повіт. училищі. З 1814 учитель хімії, мінералогії та геогнозії у Волинській гімназії (згодом – ліцей, м. Кременець); з 1834 орд. проф. хімії Ун-ту св. Володимира (у 1835–37 також читав лекції з мінералогії та геогнозії); у

січ.-лип. 1834 голова Ради ун-ту; у 1837 декан II відділу філос. ф-ту. У 1834–36 завідувач Мінералогічним кабінетом. З 1839 у відставці; надвірний радник. Мешкав у Луцьку, Києві, Кременці [1–3]. Куліш зустрічався із З. 1841 у Луцьку, де вчителював у повіт. училищі. З. користувався пошаною серед місцевої еліти, зокрема римо-католицького духовенства, і приязне його ставлення до Куліша допомогло молодому вчителю здобути в чужому місті певний авторитет [4]. Куліш зберіг теплий спогад про З.: «Это был истинный поляк и в то же время совершенный толерант» [5]; «дорогий, може, найдорожчий моєму серцю поляк» [6]. За М. Чалим, Куліш у Луцьку «влюбился [...] на весьма, впрочем, короткое время разом в двух девиц», одна з яких була небогою З. [7; також *див.*: 8]. За М. М. Білозерським, Куліш у Луцьку квартирував у помешканні З. [8]. Прізвище З. стояло першим у ряді осіб, «благородной памяти» яких він мав намір присвятити «Историю воссоединения Руси» [9].

1. Ун-т св. Володимира, с. 206–207; 2. Ун-т св. Володимира. Учебн. учреждения, с. 106;

3. Krzemienieckie nekropole: Smentarz Polski oraz polskie zabytki sztuki nagrobnej w Krzemieńcu. Warszawa, 1999, s. 43; 4. ПЗТ, с. 8; 5. Хуторская философия, с. 95; 6. ЗНТШ, т. 148, с. 305 (стаття Куліша «Сон про вовка та про лисицю, оповіданий в листі до редактора»); 7. М. Чалый. Юные годы П. А. Кулиша // КС, 1897, № 5, отд. I, с. 297-298; 8. ІР НБУВ, ф. I, № 25743, арк. 20. 9. Письма к Хильчевскому, с. 137.

КВІТКА Григорій Федорович (літ. псевдонім Грицько Основ'яненко та ін.; 18 лист. 1778, с. Основа, тепер у межах Харкова – 8 серп. 1843, Харків; похов. на Холодногорсько-

му кладовищі), письменник, громадський діяч. З 1793 на військовій і цивільній службі. Послушник в Куразькому

монастирі (1804–05). Комісар по Харківському пов. у народному ополченні (1806–07); Харківський повіт. маршалок (1816–28), суддя Харківського совісного суду (1832–35), голова Харківської кримінальної палати (1841–47). Один із засновників харківського професійного театру (1812), благодійного т-ва (1812), Ін-ту шляхетних дівчат (1812; офіційно – з 1818) та ін. У 1816–17 співредактор (разом із Р. Гонорським і Є. Філомафітським) науково-літ. ж. «Украинский вестник» [1]. 25 січ. 1843 Куліш написав К. листа, разом із яким надіслав йому свій роман Михайло Чарнышенко (лист залишився без відповіді) [2, с. 12]. Куліш і К. були авторами альм. «Ластівка» (СПб., 1841), що його підготував Є. Гребінка. У січ. 1841 К. отримав від І. Димковського (з Лохвиці Полтавської губ.) листа (від 8 січ. 1841) з гострою характеристикою Куліша, що він українські народні сюжети піддає літ. обробці російською [2, с. 347–348; 3]. Куліш зредагував (у текстах вніс зміни) і видав «Повісті Квітки» у 2 т. (СПб., 1858), до яких написав передмову «Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті. Слово на вихід Квітчиних пові-

стей» (також вийшла окремою брошурою; намір видати повісті К. – передусім недруковані – у Куліша виник у 1840-х). У літ.-критичних статтях й публічних виступах широко пропагував творчість К., вважаючи, що нова українська літ-ра, продовжуючи традиції усної народної словесності, по суті, починає свій відлік від нього («нас ввёл в мужичью хату Григорий Квитка» [4]; «Руська писана словесність має свій корінь в тім, що народ руський говорить і співає. Славний прозою Квітка зачерпнув свої оповідання з народних уст і приладив до потреби людей письменних, зробив їх творами літературними» [5]). Серед творів К. найбільше цінував «Марусю», а деякі твори взагалі вважав не вартими перевидання (у листі до Д. Каменецького від 7 лип. 1858 писав: «Пьес, о которых Вы пишете, печатать не надобно по их ничтожеству. С Основьяненком я поступаю так, как будто он живой просит меня об этом» [6]). У 1869 планував у Галичині видати серію «Полиця книжок» (намір не здійснено), де мав вмістити й повісті К. «Маруся» і «Салдацький патрет». Для серії переробив статтю «Григорій

Квітка (Основ'яненко) і його повісті...», назвавши її «Споминка про автора» (стаття з авторськими виправленнями по друкованому примірнику зберігається в ЛНБ) [7]. Радив Ол. Барвінському, який 1869 у Львові готував читанку з української літ-ри для шкіл, включити туди твори К., дав свої оцінки окремим творами [8].

1. *Русские писатели*, т. 2, с. 523–525 (В. Ю. Проскуріна; портр.); 2. *ПЗТ*, с. 12; 3. В. И. Срезневский. Г. Ф. Квитка и И. И. Срезневский // *Sertum bibliologicum* в честь президента Русского библиологического общества проф. А. И. Малеина. Пб., 1922, с. 209–210; 4. *Эпилог к «Чёрной раде»*, с. 133; 5. [П. Куліш]. Погляд на устну словесність // *Руска читанка для висшої гимназії / Уложив А. Барвинський*. Л., 1870, ч. 1, с. 1; 6. *Письма к Камецецкому*, № 5, с. 235; 7. М. Возняк. До історії видань Квітчиної «Марусі»: 2. Кулішева стаття про Квітку для «Полиці книжок» // *Українська книга*, 1937, № 2, с. 39–45; 8. *Барвінський*, с. 139, 147, 153.

Портр.: 1) Молодик на 1843 год. Украинский литературный сборник, издаваемый И. Бецким. Х., 1843, часть 1 (літографія з портр. роботи М. Башилова; *див.*); 2) Г. Данилевский. Основьяненко. СПб., 1856, вклейка перед титулом (тонолітографія за фотокопією з олійного портр.; передрук: КС, 1893, № 8); 3) НМТШ (2 олійні портр. XIX ст.).

КИТЧЕНКО (Кітченко) Федір Андрійович (8 черв. 1811 – 2 січ. 1899, Житомир; похов. на Вільському кладовищі), літ. критик, історик, педагог. Закін. Слобідсько-Українську гімназію (13 серп. 1821 – 1826) [1], Харківський ун-т кандидатом (1829). Викладач логіки і російської словесності в Чернігівській (1830–32), Кам'янець-Подільській (1832–35) та Новгород-Сіверській (1835–43) гімназіях; інспектор Чернігівської гімназії (1843–50); директор Житомирської гімназії, народних училищ Волинської губ. (у 1850-х – 60-х) [2]; співробітник Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (з 1844) [3], дійсний член Комісії для опису губерній Київської шк. округи [4]. За різними свідченнями сучасників, характеризувався невисокими моральними якостями [5]. Про особисте знайомство Куліша й К. відомостей не маємо. К. прийшов викладати в Новгород-Сіверську гімназію у 1835/36, приблизно тоді, коли Куліш її залишив; утім, вони могли зустрічатися в 1840-х у Києві, куди К. іноді приїжджав. До 1847 вони листувалися (пізніші контакти між ними не виявлено). Виїжджаючи 1847 за

кордон, Куліш занотував у своїх записках: «Из Киева написать к Китченку о портрете Александра Ригельмана в 20 в[ерстах] от Чернигова (не тот, что в церкви, а в доме)» [6]. Через К. мав намір поширювати на Чернігівщині книжки: просив Бодянського надіслати К. 40 примірників окремого відбитка «Летописи Самовидца» [7, с. 117] і 101 примірник (1 – очевидно, особисто для К.) «Украинских народных преданий» (книжку було надруковано, проте у світ вона не вийшла) [7, с. 149].

1. *Харьков. гимн.*, с. 155; *Некрополь Житомира*, с. 49; 3. *Журба*, с. 176; 4. *Бунге*, с. 63; 5. *Воспоминания Иосифа Самчевского (1800–1886)* // *КС*, 1894, № 5, с. 228–235; 6. *КМТ*, т. 2, с. 36; 7. *ПЗТ*.

КІРЕЄВСЬКИЙ Іван Васильович (22 берез. 1806, Москва – 11 черв. 1856, Санкт-Петербург; похов. в Оптиній пустині біля Козельська) – російський філософ, літ. критик, публіцист, суспільний діяч. Син А. Єлагіної; брат П. Кіреєвського і (по матері) В. Єлагіна. Зі старовинного дворян. роду. Початкову освіту отримав вдома (за участі В. Жуковського). З 1822 у Москві; у

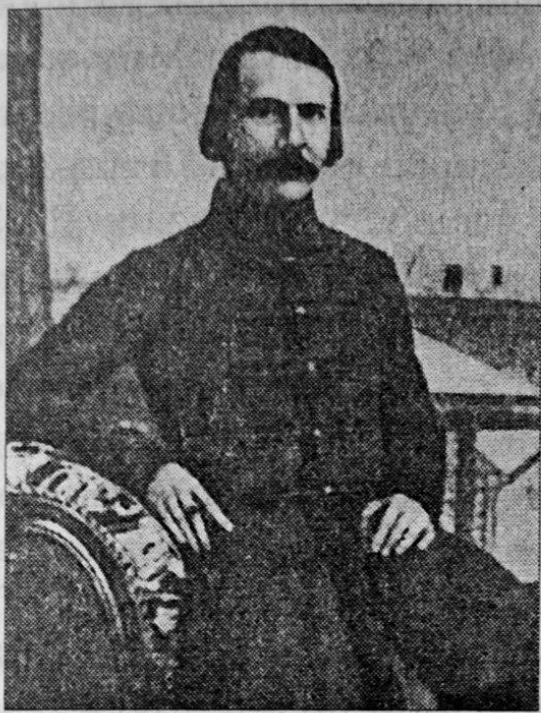

1824–28 працював в Московському архіві Колегії іноземних справ; член гуртка «любомудрів». У 1830 в Німеччині (у Берліні, Дрездені, Мюнхені), відвідував лекції Гегеля, Окена, Шеллінга. У 1832 видавав ж. «Еропеец» (на 3-му номері його заборонено), у 1845 редагував «Москвитянин» (№ 1–3) [1]. Ймов., Куліш познайомився з К. 4–6 лист. 1846 у Москві [2]. 13 квіт. 1853 надіслав О. Бодянському для К. свої твори «Алексей Однорог» і «Воспоминания детства» [3]. Найімов., саме про К. йшлося в Кулішовому листі до Бодянського від 15 січ. 1853: «А що вже ласу ти мені прислав книжку, так так! Велика моя дяка пану Кириєнкові і за це, і за його компонованне чи

що (ще не достали з чемодана)» [4]. З приводу, зокрема, Кулішевої рецензії на повість М. Сементовського «Кочубей, генеральный судья», підписаної криптонімом К. (Москвитянин, 1846, № 2), К. виступив із заявою, що дехто з тих, які знали про його колишню співпрацю з «Москвитянином», помилково приписують йому й нові публікації в ньому за цим криптонімом, проте після розриву з редакцією жодних статей у цьому журналі він не вміщав [5].

1. *Русские писатели*, т. 2, с. 534–538 (Ю. В. Манн; портр.); 2. *Листи до Білозерського*, с. 197–198; 3. *Письма к Бодянскому*, № 11, с. 269–270; 4. Ф. Савченко. Ненадруковані листи Куліша до Бодянського // *За сто літ*. [К.], 1929, кн. 4, с. 10; 5. *Москвитянин*, 1846, № 9/10, пагин. 2, с. 64.

КІРЕЄВСЬКИЙ Петро Васильович (11 лют. 1808, с. Долбіно Лихвинського пов. Калузької губ. – 25 жовт. 1856, с. Кіреєвська Слободка біля Орла; похов. в Оптиній пустині біля Козельська), російський фольклорист, археограф, публіцист-слов'янофіл. Син А. Єлагіної; брат І. Кіреєвського і (по мате-

рі) В. Єлагіна. Зі старовинного дворян. роду. З 1822 у Москві; у сер. 1820-х входив у гурток «любомудрів». У 1829–30 начався в Мюнхенському ун-ті; у 1831–35 на службі в Московському архіві Мін-ва іноземних справ. З 1831 систематично займався фольклористичною діяльністю [1]. Куліш познайомився з К. 4 лист. 1852 у Москві; 5 лист. К. разом з І. Аксаковим та Єлагіним відвідали Куліша (про цю зустріч Куліш 6 лист. 1852 писав дружині: «Всё это народ удивительно одушевлённый. Я давно уже не беседовал ни с кем из посторонних с таким удовольствием»); 6 лист. Куліш був у А. Єлагіної, де, ймов., також зустрівся з К. [2]. На засланні читав російські народні пісні

духовного змісту («стихи»), що їх зі свого зібрання опублікував К. (ЧИОДР, 1848, кн. 9); високо їх оцінював [3]. 8 верес. 1853 написав йому листа (не опублікований), у якому висловив бажання (не здійснене) по дорозі з Мотронівки до Москви відвідати К. у Кіреєвській Слободці [4].

1. Русские писатели, т. 2, с. 538–540 (С. М. Сергієв; портр.); 2. Листи до Білозерського, с. 197–198 (у публ. лист помилково датовано 4–5 лист.); 3. ПЗТ, с. 226; 4. НДВР РДБ, ф. 99, карт. 8, № 47.

КОСТИР Микола Трохимович (1818, с. Чернятині Махновківського пов. Київської губ. – 14 серп. 1853, м. Валки Харківської губ.; похов. на міському кладовищі), філолог. Закін. Київську гімназію (1835), І відділ філос. ф-ту Ун-ту св. Володимира кандидатом (1839). З 1839 в. о. ад'юнкта, з 1846 – ад'юнкт на кафедрі російської словесності (викладав історію давньоруської літ-ри, теорію прози й поезії). Захистив магістерську «О значении Жуковского и Батюшкова в русской литературе» (берез. 1845), докторську «Предмет, метод и цель филологического изучения русского языка» (груд. 1849)

дисертації. З 1850 екстраорд., з 1852 орд. проф. Харківського ун-ту. Кол. асесор [1, 2]. Куліш слухав лекції К. під час навчання в Ун-ті св. Володимира. У спогадах про К. Свідзінського зауважив, що був «совершенно чужой человек таким людям, как [...] Костыр» (цю репліку опротестував М. Бунге, який заявив, що К. серед студентів мав популярність) [3, 4]. Про смерть К. писав у листі до О. Бодянського від 25 серп. 1853 [5].

1. Ун-т св. Володимира, с. 297-303 (А. І. Лінниченко); 2. Харьков. ун-т. Ист.-филол. ф-т, с. 76-82 (М. Ф. Сумцов); 3. Воспом. о Свидзинском, с. 229; 4. Н. Бунге. Ответ П. А. Кулишу // РВ, 1857, дек., кн. 2, соврем. летопись, с. 234-237; 5. Письма к Бодянскому, № 11, с. 277.

КОТЛЯРОВ Прокіп Степанович (1797, м-ко Вороніж, Глухівського пов. Чернігівської губ. - 21 груд. 1856, с. Грузька Кролевецького пов. Чернігівської губ.; похов. біля садиби в лісі), відставний поручик; поет і драматург; поліглот. З черв. 1812 на військовій службі у Волинському уланському полку; у 1812-15, з перервами,

у військових походах в Європі. З 1819 вахмістр в Митавському драгунському полку; з квіт. 1827 прапорщик в 16 егерському полку; підпоручик (1833), поручик (1834). Брав участь у війні з турками 1828-29, за що отримав нагороди: орден Анни 4 ст. і срібну медаль. Тоді ж потрапив до турецького полону. З квіт. 1835 у відставці. Мешкав у Воронежі, з бл. 1841-42 у с. Грузькій [1, с. 109-110]. Автор п'єси «Любка, або Сватання в селі Рихмах» [2]. За свідченням сина К. - Олександра, К. і Куліш були родичами (можливо, по матері Куліша: дядина К. була родом з Гладких [1, с. 107]; «к ней он питал всегда особое уважение, как к родной матери, и одну её признавал за родню» [1, с. 108]) і їхні стосунки якийсь час мали дружній характер. Змальовуючи воронезький період життя К. (квіт. 1835 - 1841), він писав: «К этому же времени жизни в Воронеже относится и дружба отца, а затем полный разрыв с известным П. А. Кулишом, с которым отец состоял даже в каком-то родстве. Ссора началась по поводу какой-то поэмы Кулиша под названием "Ткач Бурдюг"» [1, с. 125-126]. Тут-

таки стисло переказано зміст поеми й описано причину сварки: поему Куліш присвятив своєму батькові, а К. нібито побачив у ній кепкування з нього й «написал ответ от имени ткача Бурдюга, где Бурдюг укоряет автора за непочтение родителям, ибо осмеян в поэме не он, Бурдюг, а "батько і мати того панича"». Обидва твори не відомі; у спогадах наведено кілька рядків з твору К.

1. *Котляров*; 2. Р. Пилипчук. Неопублікована праця Михайла Возняка про авторство п'єси з 30-х років XIX століття «Любка, або Сватання в селі Рихмах» // *ЗНТШ*, т. 246, с. 488-508.

КУЛІШ Катерина Іванівна (уродж. Гладка; померла між 1839-1845 [«мати його вмерла ще тоді, як він бідував у Києві»; 1, с. 20] у віці 45-50 років [2, 3]). Матір Куліша, друга дружина його батька, О. Куліша. З козацько-старшинського роду. Справила великий вплив на Куліша (він «ріс тільки на очах у матері», «був у матері пещеною дитиною» [1, с. 20]), прищепивши йому любов до усної народної творчості («Пісня була в неї не забавкою: вона думала піснями. Сидя за ро-

ботою, ніколи вона не вмовкала; тільки було зітхне, задумається – і знову співає. А серед бесіди в неї було що слово, то й приказка; проміж двома чи трома періодами речі вона було вставляє співний поетичний дріб'язок з народньої антології. Розмова її інколи була дуже весела або посмішлива, – гостре мала слово; а другим разом поведе речі поважні про святощи, про людську долю, про давні давна – і дитині Пантелеймону любо було її слухати» [1, с. 21]). Її розповідь Куліш поклав в основу свого оповідання «Циган» (опубл. 1841 в альм. «Ластівка»). Дівоче прізвище К. взяв собі за псевдонім (Гладкий), підписавши ним *Карманную книжку*. Цим псевдонімом підписав і свій лист-містифікацію (від 14 серп. 1846) до О. Ішимової, яка допомогла книжку видати [4, с. 99-101]. У жовт. 1846 г. дав надрукувати цього листа в «Современнике» зі спеціально написаною для нього передмовою [4, с. 118]. За свідченням М. М. Білозерського, «П. А. очень любил её [свою матір]. Как память о ней хран[ил] ещё в 1853 г. тетр[адь] с надп[исью] "Материзна"» [3].

1. *Жизнь Куліша*, № 2; 2. ІР НБУВ, ф. І, № 3395, арк. 41 зв.; 3. ІР НБУВ, ф. І, № 25743, арк. 5; 4. ПЗТ.

КУЛІШ Олександр Андрійович (1781 – 8 січ. 1847, хутір під м-ком Вороніжем Глухівського пов. Чернігівської губ.; там же похов.). З козацького роду. Батько Куліша. Народження сина К. справив так, як Куліш описав у повісті «Другой человек» (Основа, 1861, № 2) [1, с. 20]. Про свої взаємини з батьком Куліш згадував: «отця жажався і від його голосу тремтів, як і мати»; «Олександр Одрієвич, бувши сам тіла могучого, нехтував слабовитою дитиною [Паньком]»; «Син ховався від отця, а отцеві байдуже було про сина. Рідко й бачились» [1, с. 20]. За свідченням О. Котлярова, наприкінці 1830-х написав поему «Ткач Бурдюг» (не відома), яку «поднёс [...] своему отцу как посвящение. Старик носился с книжкой, как кот с салом, хвастая: “Оце мій син написав!”» [2]. Очевидно, побував у батьківському домі студентом ун-ту (згадок про це не виявлено, однак тоді він навідав сусіднє село Маківку [1, с. 32] і навряд щоб не заїхав

додому). Відвідав батька 14-15 груд. 1846, їдучи в закордонне відрядження (лист Куліша до П. Плетньова від 18 груд. 1846: «Декабря 14 и 15 был на родине в м[естечке] Воронеже и испытал самые тяжёлые чувства. Родительский дом мой почти пуст. В нём живут мои родственники, люди злые и развратные. Отец мой, будучи не в состоянии жить вместе с ними, заключился навсегда в своей хуторской пасеке, где я нашёлого в самом жалком положении. Я привёз ему некоторые подарки, я хотел устроить его домашний быт иначе, поручив его заботливости моей кумы и крестницы, простых козачек, весьма добрых и усердных ко мне; в дополнение к его доходам я думал было высылать ему ежемесячно несколько денег; но увидел, что все мои усилия к улучшению его жизни останутся безуспешны. Он не может расстаться с гнусною женщиною, к которой привык и которая сделала его самым жалким существом. Итак, я оставил его в немощи, в болезнях, посреди самых низких и развратных людей. Он скоро, кажется, умрёт. Тяжело, очень тяжело!») [3, с. 134; те саме див.:

4]. У серед. берез. 1847 отримав звістку про смерть батька (лист П. Чуйкевича, з цитатою О. Чуйкевича, до Куліша від 1 берез. 1847: Куліш «оставив денег на его [батька] надобности 15 р. сер., которые по отъезде Пантелимона на другой день уворовано кем-то семь рублей, а последние не могу знать, на что он их издержал. Сам же он приказал вам долго жить: генваря 8-го числа умер без призрения и три дни не говорил до смерти, только ревел, а речи не было. Но Пантелимон просил меня, дабы я его на щот отца уведомлял почаще через тебя [...]» [3, с. 165]. Цю звістку Куліш сприйняв з моральним полегшенням (відповідь П. Чуйкевичу від 31 берез. 1847: «Благодарю тебя за известие о смерти человека, жалкого в высшей степени. Теперь мне на свете ещё свободнее и светлее» [3, с. 172]).

1. *Жизнь Куліша*, № 2; 2. *Котляров*, с. 127; 3. *ПЗТ*; 4. *Щоденник*, с. 49.

ЛАДА-ЗАБЛОЦЬКИЙ (Łada-Zabłocki) Тадеуш (Фаддей Іларіонович; 27 серп. 1811, с. Лугіново (Лугінавічи) Сененсько-

го пов. Могильовської губ., тепер Білорусія – 1-ша пол. серп. 1847, с. Кульп Тифліської губ., тепер Азербайджан), польський поет, за походженням білорус. Закін. Вітебську василіанську гімназію (1831); навчався в Московському університеті (з жовт. 1831). У черв. 1833 заарештований за причетність до Таємного польського літературного товариства і, після тривалого слідства й суду, 1837 засланий рядовим в Кавказький корпус. У 1846 звільнився від солдатської служби на Кавказі; з поч. 1847 управляючий Кульпським соляним промислом; помер від холери [1–3]. Дізнавшись (можливо, від Р. Подберезького), що Л.-З. переклав французькою мовою українські народні піс-

ні, Куліш у 1846 зав'язав з ним листування (листи не відомі). Писав про нього О. Бодянському (товаришеві Л.-З. по ун-ту) та І. Срезневському, інформуючи їх, що надав йому матеріали для перекладу текстів і для вступної статті [4, 5]; спонукував Л.-З. перекласти французькою ще й історичні думи (лист Л.-З. до О. Бодянського від 11 лют. 1847: «Кулеш требует, чтобы перевёл ещё несколько дум военных» [6]). Л.-З. радив Кулішеві, коли той 1847 рушатиме за кордон, у Варшаві познайомитися з його давнім приятелем П. Дубровським [7].

1. Пачынальнікі, с. 484-487; 2. М. Поляков. Студенческие годы Белинского // ЛН, М., 1950, т. 56, с. 373-378;
3. M. Janion. Tadeusz Łada-Zabłocki. 1813-1847 // *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku. Literatura krajowa w okresie romantyzmu. 1831-1863.* Warszawa, 1992, t. 3, s. 333-368 (портр.);
4. ПЗТ, с. 105-107; 5. Осип Максимович Бодянский в переписке с учёными. (Письма И. И. Срезневского) / [Собщ.] А. Титов. [М., 1892], с. 10, оттиски из 11 № «Библиографич. записок»; 6. ВР ІІ, ф. 99, № 85, арк. 240 зв.;
7. КМТ, т. 2, с. 37.

ЛЕВИЦЬКИЙ Симеон Стефанович (1 верес. 1814 - 22 січ. 1872, м-ко Стеблів Канівсько-

го пов. Київської губ.), священик у м-ку Стеблеві [1], батько письменника Івана Нечуя. З ним Куліш познайомився під час мандрівок по Київській губ. (можливо, у верес. 1844), про що згадував: «Колись давно п. Куліш, їздивши та й ходивши пішки по Київщині, спізнавсь із розумним одним попом сільським. Опісля той піп збирав для п. Куліша між народом пісні, приказки, перекази і т[аке] і[нше]» [2]. Л. надав Кулішеві свої записи весілля (датовані 1845), які той надіслав І. Срезневському, а згодом О. Бодянському [3, с. 54, 411, 535]. Останнього Куліш просив переслати для Л. окремі відбитки «Летописи Самовидца» та «Українських народних преданій» [3, с. 118, 149]. Супровідний лист Куліша до Л. від 20 жовт. 1846 зберігся в архіві Бодянського й, очевидно, адресатові не був відісланий [3, с. 120]. У домашній б-ці Л. були «Летопись Само-видца», а також Кулішеві переклади євангелістів, які Іван Нечуй привіз батькові незадовго перед його смертю [4].

1. Є. Чернецький. Левицькі в Стеблеві (1793-1905): Родовід // Студії над життєписом Івана Нечуя-Левицького. Біла Церква, 2000, с. 15;

2. Правда, 1870, № 3, с. 98; 3. ПЗТ;
4. І. С. Нечуй-Левицький. Зібр.
тв.: У 10 т. К., 1968, т. 10, с. 8.

ЛІНОВСЬКИЙ Ярослав Альбертович (1846, Київська губ. – 1 жовт. 1846, Москва; похов. на кладовищі на Введенських горах), ботанік. З походження поляк. Середню освіту отримав в Умані; закін. II відділ філософ-ту Московського ун-ту кандидатом (1836). Був учителем математики й фізики 2 київської гімназії. З 1839 на службі в Московській палаті державного майна. У 1841 – серед. 1844 у закордонному відрядженні коштом Московського ун-ту з метою вдосконалення знань із сільського госп-ва (побував у Німеччині, Бельгії, Франції, Англії). З верес. 1844 в. о. екстраорд. професора сільського госп-ва в Московському ун-ті. У лют. 1846 у Петербурзькому ун-ті здобув ступінь магістра сільського госп-ва і лісоводства. Трагічно загинув від руки слуги [1–4]. Куліш зустрічався з Л. на поч. 1846 у Петербурзі. Про смерть Л. зробив запис (6 жовт. 1846) у своєму щоденнику [5] і написав О. Бодянському [6].

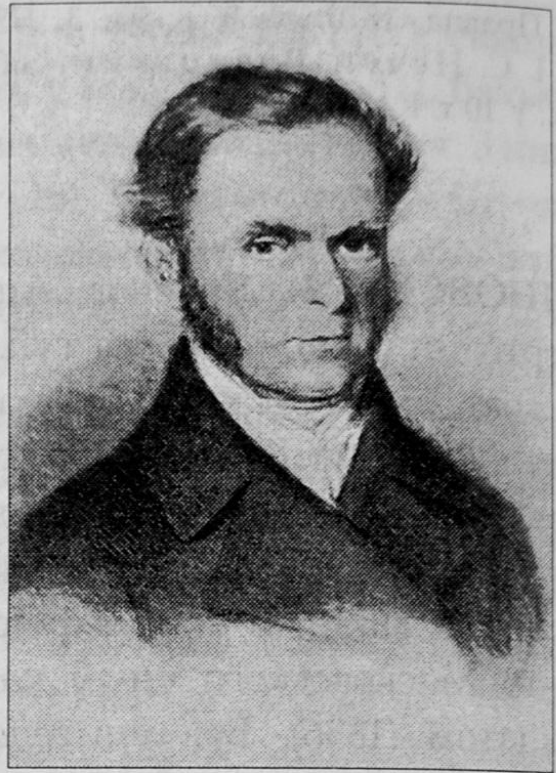
1. Москов. ун-т, ч. I, с. 458–462; 2. Современник, 1846, т. XLI, № 3, с. 411–412;
3. Переписка Плетнёва, т. 2, с. 837, 840;
4. Москов. некрополь, т. 2, с. 172; 5. Щоденник, с. 34; 6. ПЗТ, с. 118.

МАЛАВСЬКИЙ Євген Касьянович, закін. I відділ філософ-ту Ун-ту св. Володимира (1844), учитель історії та географії Рівненської (1844–49), російської мови (1850 – не раніше 1860) Подільської гімназій. Був цензором неофіційної частини «Подольских губернских ведомостей» [1, 2]. Кулішеве знайомство з М., найімов., припадає на період, коли той навчався в Ун-ті св. Володимира. На поч. 1840-х М. (разом із М. Чалим та О. Марковичем) планував улаштувати експедицію для вивчення місцевих говірок [3]. Про свою подорож із М. до Кременця навесні 1845 згадував М. Костомаров [4]. Взаємини Куліша з М. поновилися, коли Куліш працював учителем Рівненської гімназії (верес. – 1-ша пол. жовт. 1845). Переїхавши до Петербурга, Куліш клопотався перед М. Юзефовичем, щоб М. дали його місце старшого учителя [5, с. 59, 63]. Одержав від М. казку, яку той записав у Подільській губ. [5, с. 229].

1. Ун-т св. Владимира. Академ. списки, с. 89; 2. ЦДІА, ф. 293, оп. 1, № 470; 3. Воспоминания М. К. Чалого // КС, 1889, № 11, отд. I, с. 278; 4. Костомаров. Автобиограф., с. 46; 5. ПЗТ.

МАЦЕЙОВСЬКИЙ (Maciejowski) Вацлав Александер (10/22 верес.* 1792, м-ко Кальварія Зебжидовська або найближчі околиці [с. Буковка] Вадовіцького пов., Австро-Угорщина, тепер Польща - ніч з 9/21 на 10/22 лют. 1883, Варшава; похов. на Повонзковському кладовищі), польський історик слов'янського права і культури. Навчався в Краківському (з 1812), Вроцлавському (з 1814), Берлінському (1817) ун-тах. Захистив докторську дисертацію з права (1818). Проф. класичної філології Варшавського ліцею (1818-31), водночас викладав історію римського права у Варшавському ун-ті (до 1831). Брав участь у варшавському повстанні 1831, після його поразки працював у системі судочинства. З 1836 проф. класичної філології в Римо-католицькій духовній академії, з 1840 проф. польського права на правничих курсах у Варшаві. З 1849 у відставці. Член багатьох наук. товариств, зокрема, почесний

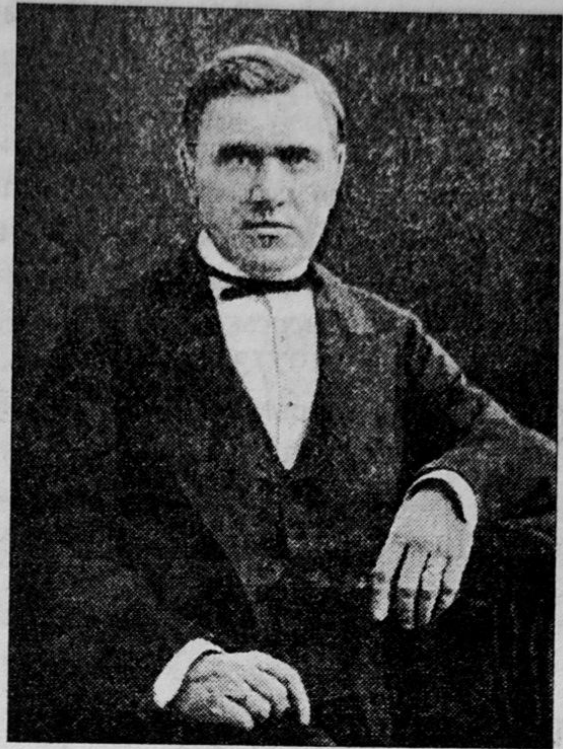
член Т-ва історії та старожитностей російських при Московському ун-ті (з 1846) [1]. Куліш познайомився з М. у берез. 1847 у Варшаві за порадою Бодяньського [2]. Неодноразово зустрічався з ним, вивчаючи під його керівництвом польські історичні джерела («До нас же раніше приходив тільки професор Мацієвський, поляк, дуже освічена людина, і вони [М. і Куліш] частенько вели між собою учену бесіду; часто проф. Мацієвський під впливом гарячих своїх речей показував за спину рукою на якісь матеріяли, що у його в бібліотеці в шафі знаходяться "Otu on mnie!". Думає, що він дома, а нас се дуже тішило» [3]) [4].

Вас. Білозерський писав (4 квіт. 1847) П. Плетньову, що Куліш «в Варшаві знаком із поляком с одним только учёным Мацеєвским» [5, 6]. За М. М. Білозерським, коли жандарми у Варшаві на поч. квіт. 1847 прийшли арештувати Куліша, він (з Вас. Білозерським) був саме у М. [7].

1. PSB, t. XIX, zesz. 80, s. 71-74 (I. Bardach); 2. КМТ, т. 2, с. 36; 3. Спогади Ганни Барвінок 1911, № 7/8, с. 309; 4. Історичне оповідання, с. 28-29; 5. ПЗТ, с. 500-501; 6. ВР ІРЛІ, ф. 234, оп. 3, № 60; 7. ІР НБУВ, ф. I, № 25743, арк. 47.

* Дата хрещення (ймовірна).

МЕРІНГ Фрідріх Фрідріхович (Федір Федорович; 10 берез./26 лют. 1822, м. Дона, біля Дрездена - 19 жовт. 1887, Київ; похов. на Аскольдовій могилі), лікар. З походження німець. Закін. Дрезденську гімназію (1840), Ляйпцизький ун-т з дипломом доктора медицини і хірургії (1845). З кін. 1845 у Російській імперії. 1851 у Дерпті захистив докторську дисертацію з медицини. У 1852-53 був особистим лікарем Г. Тарновського (мешкав, зокрема, в Качанівці). Ад'юнкт (верес. 1853), екстраорд. (1854), орд. (1858)

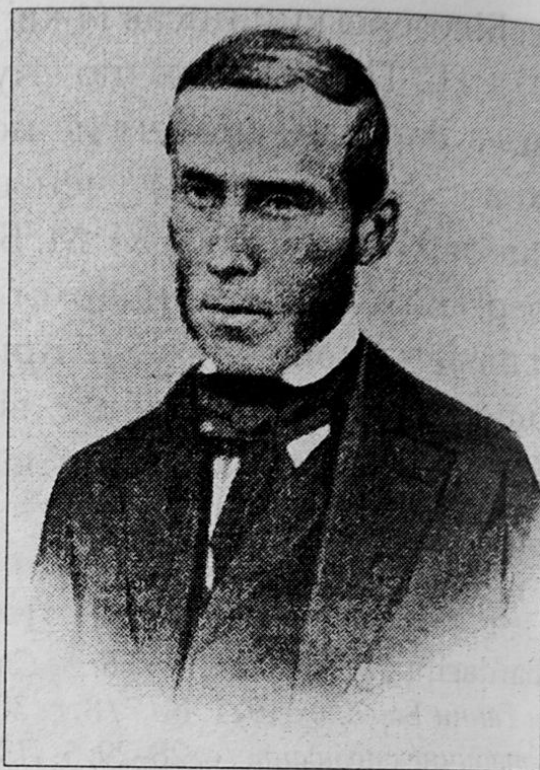

проф. Ун-ту св. Володимира. Завідувач терапевтичною госпітальною клінікою (верес. 1855 - 1864), директор терапевтичної факультетської клініки (з 1865). Таємний радник (1881) [1-4]. М. лікував О. Куліш (і М. М. Білозерського, який мешкав з Кулішами) протягом груд. 1855 - січ. 1856 в Києві, де Куліші зимували (на квартирі дружини М. Мартинова, вбивці М. Лермонтова; будинок знаходився на сучасній вул. Володимирській, на його місці нині стоїть буд. № 40 [5]) [6, 7].

1. Ун-т св. Володимира, с. 404-407;
2. Ун-т св. Володимира. Учебн. установа, с. 164-165, 228; 3. [Некролог] // Києвлянин, 1887, № 226, 20 окт.;
4. Л. А. Проценко. Некрополь Ас-

кольдова могила в Киеве // Памятники культуры. Новые открытия, 1988. М., 1989, с. 504; 5. М. Кадомська. Перелік власників приватних садиб історичної частини вул. Володимирської // Володимирська: Культуролог. путівник. К., 1999, с. 266; 6. *Листи до Білозерського*, с. 141, 142; 7. ЧІМ, № Ал 17-97/3 / 504 (лист Куліша до В. Тарновського, б/д; датується: груд. 1855 – січ. 1856; першодрук: *Письма к Тарновскому*, № 4, с. 110, де лист помилково об'єднано з листами від 14 груд. 1855).

МЕТЛИНСЬКИЙ Амвросій Лук'янович (7 груд. 1814, с. Сари Гадяцького пов. Полтавської губ. – 17 черв. 1870, Ялта), поет, фольклорист, видавець. Освіту здобув у Гадяцькому повіт. училищі, Слобідсько-Українській гімназії (закін. 1830), Харківському ун-ті (закін. 1835 кандидатом по етикополіт. відділу). Захистив магістерську (1839), докторську («Взгляд на историческое развитие теории прозы и поэзии»; 1850) дисертації. Ад'юнкт (груд. 1839 – квіт. 1850), орд. проф. (січ. [до обов'язків приступив у серп.] 1854 – 1858) на кафедрі російської словесності Харківського ун-ту; екстраорд., орд. (з лист. 1851) проф. на кафедрі російської словесності Ун-ту св. Володимира (1850–

54). З 1858 у відставці. Дійсний член Комісії для опису губерній Київської шк. округи. Автор поетичної збірки «Думки і пісні та ще дещо» (Х., 1839), видав «Южный русский сборник» (Х., 1848), «Байки й прибаютки» Л. Боровиковського (К., 1852), «Народные южно-русские песни» (К., 1854) [1-4].

Кулішеве знайомство з М. (епістолярне; про їхню зустріч відомостей немає; втім, можна з певністю сказати, що до серед. 1850-х вони не зустрічалися) відбулося, найімов., 1844: Куліш надіслав М. поему «Україна» [5], а М. – Кулішеві відбитку (з «Харьковских губ. ведомостей» за 1840) своєї статті «Памятники для истории

языка и словесности южнорусской» (Х., 1840) з дедикацією («Добродієві, поштенному землякові Пантелеймону Александровичу Кулішу од писавшого, 6 сент. 1844. Харков») [6].

Куліш залучив М. до своїх планів щодо видання: 1) неперіодичного літературно-наук. зб. «Записки о Южной Руси» у Києві та Харкові (у 1844-45) [7, с. 45; 8; 9, т. 3, с. 341]; 2) народних пісень (кін. 1845 - 1846) [7, с. 62, 69, 73, 75, 81, 83, 104] (в обох проектах, не зреалізованих, брали участь також І. Срезневський та М. Костомаров) [10, с. 251-259]. Розраховував на авторство М. в українському альманасі, якого у 1846 планував видати в Петербурзі [7, с. 84, 125]. М. збирав передплату на «Чорну раду», що мала появитися друком 1847 в ЧОИДР [7, с. 126; 9, т. 2, с. 153; 11, т. 1, с. 288]. На засланні в Тулі Куліш читав «Южный русский сборник» (отримав від М.), високо його оцінював [7, с. 284]. У 1853 відновив стосунки з М., надавши йому для публ. в «Народных южнорусских песнях» (К., 1854) свої записи народних дум та історичних пісень [12, 13], а також, ймов., частину записів із зібрання М. Максимовича

[10, с. 267-272]. Про підготовку цього збірника Куліша регулярно інформував М. М. Білозерський, який брав у ньому живу участь. Появу збірника сприйняв в основному позитивно (лист до Білозерського від 24 жовт. 1854: «Я доволен сборником Метлинского, потому что его не с чем сравнить») [14]. Про Кулішевий внесок у нього М. писав (16 груд. 1854) І. Срезневському [9, т. 2, с. 197]. Збереглися 2 листи М. до Куліша: 4 груд. 1846 (цей лист Куліш вчасно не отримав і не відомо, чи його читав) [7, с. 125-128] і 5 верес. 1854 (фрагмент) [10, с. 267-274]. Кулішева оцінка творчості М. у 2-й пол. 1850-х і пізніше - критична. У зв'язку з появою оповідань Марка Вовчка (1857) Куліш писав: «Теперь же нам нечего делать с сочинениями [...] Амвросия Могила [...], хотя в них и можно, порывшись, найти пять-шесть стихов, близких к поэзии, а иногда и верную черту народных нравов или предание отжившей старины» [15]. Різку оцінку творчості М. дав у листі до Ол. Барвінського (від 18/30 трав. 1869): «Метлинский - у всьому нікчемність, навіть у виданню збірника

пісень. Вірши його – горох у шкуратяному решеті» [16].

1. Ун-т св. Владимира, с. 409-410 (М. П. Дашкевич); 2. Харьков. ун-т. Ист.-филол. ф-т, с. 82-88 (М. Ф. Сумцов); 3. Харьков. гимн., с. 222; 4. Бунге, с. 63; 5. Ф. Савченко. З «україніки» Погодінського архіву // ЗНТШ, 1929, т. 150, с. 443; 6. ІР НБУВ, ф. І, № 25743, арк. 73, 199; 7. ПЗТ; 8. І. Айзеншток. До етнографічних планів 1840-х рр. // За сто літ. [К.], 1929, кн. 4, с. 15; 9. Харківська шк. романтиків; 10. О. Федорук. До характеристики взаємин П. Куліша й А. Метлинського: (Два листи Метлинського до Куліша) // Куліш. Матеріали; 11. КМТ; 12. ЗоЮР, т. 1, с. 51; 13. Кирдан, с. 152-180; 14. НБУВ, ф. І, № 34140, арк. 61; 15. Взгляд на малорос. словесность, с. 230; 16. Барвінський, с. 146.

Портр.: Харьков. ун-т. Ист.-филол. ф-т, табл. [2].

МІКУЦЬКИЙ Станіслав Павлович (26 жовт. 1814, Ленкія Білостоцької обл. – 6 верес. 1890, Варшава), філолог-славіст, фахівець із порівняльного мовознавства. Із селянської сім'ї. Був на військовій службі (1838-42), відтак мешкав у селі, допомагаючи батькові в господарстві. Після отримання свідоцтва учителя (1845), давав приватні уроки. У 1847 зарахований степендіантом на історично-філологічний ф-т Московського ун-ту (закін.

1851; учень О. Бодянського). У 1-й пол. 1850-х за дорученням АН відбув наук. відрядження до Литви й Білорусії з метою укладання литовського та білоруського словника (результати опубл. 1853-56 в «Известиях АН по ОРЯС»). З 1863 працівник Варшавської б-ки; у 1873-88 доцент Варшавського ун-ту на кафедрі порівняльного мовознавства [1]. Познайомившись із М. у Варшаві, Куліш 17/29 берез. 1847 рекомендував його О. Бодянському для вступу в Московський ун-т: «Служив він у москалях, будучи взятий у некрути, да як зробили його через чотири роки офіцером, так він зараз і покинув службу да й давай учитися. А вже йому літ за 30. У славянських язиках він знає силу, не учить їх, а їсть; із такою охотою пережовує усякий коренець і віточку» [2, с. 169-170]. Зацікавленість М. порівняльним мовознавством відзначав і Бодянський, який 14 верес. 1850 писав П. Й. Шафарикові, що М. «помешан на корнесловии» [3; див. також: 2, с. 496-497].

1. Славяноведение, с. 235-236 (Л. Смірнов); 2. ПЗТ; 3. Korespondence Pavla Josefa Šafaříka / Vydal V. A. Francev. Praha, 1927, část I, s. 147.

МІЛУТИНОВИЧ Сарайліа (Милутиновић Сарајлија) Сіма (3 жовт. 1791, Сараєво – 30 груд. 1847, Белград), сербський поет, історик, фольклорист. Брав

участь у національно-визвольних повстаннях сербів 1813 і 1815. У 1827–30 секретар чорногорського владика Петра I і виховник його наступника Петра II Негоша. З 1837 у Пешті. З 1842 у Белграді секретар Мін-ва освіти, член апеляційного суду. Куліш зустрівся з М. у серед. верес. 1846; тоді ж інформував про це О. Бодянського (який йому М. рекомендував): «Милутинович мене очень понравился, но как я живу в одной комнате, то не мог поместить его у себя. Я

надавал ему только книг для сербских библиотек» [1]). Про мету приїзду М. до Росії (налагодження інтелектуальних контактів й закупівлю літ-ри; подорож тривала 5 місяців) Бодянський писав П. Плетньову в рекомендаційному листі від 10 верес. 1846 [2, с. 955]. Одна із зустрічей Куліша з М. відбулася, ймов., у Плетньова 29 верес. 1846, коли Куліш зачитав для присутніх власний переклад оповідання І. Головінського «Жизне моей матери» [2, с. 834]. Під час виїзду за кордон (1847) у своєму нотатнику Куліш мав белградську адресу М. [3].

1. ПЗТ, с. 116; 2. Переписка Плетнёва, т. 2; 3. КМТ, т. 2, с. 34.

МЯСОЕДОВ Олександр Петрович (1806, м. Дубно Волинської губ. – ?), поміщик с. Муравлянки Єпифанського пов. Тульської губ., художник-аматор. Закін. Університетський благородний пансіон у Москві (1824). У 1824–33 на військовій службі; брав участь у російсько-турецькій війні 1828. Начався живопису в Італії (1839), у Парижі. Автор картини «Мамаєво побоище» (1851)

Пам'ятник Д. Донському в саду поміщика Мясоедова. Мал. П. Куліша

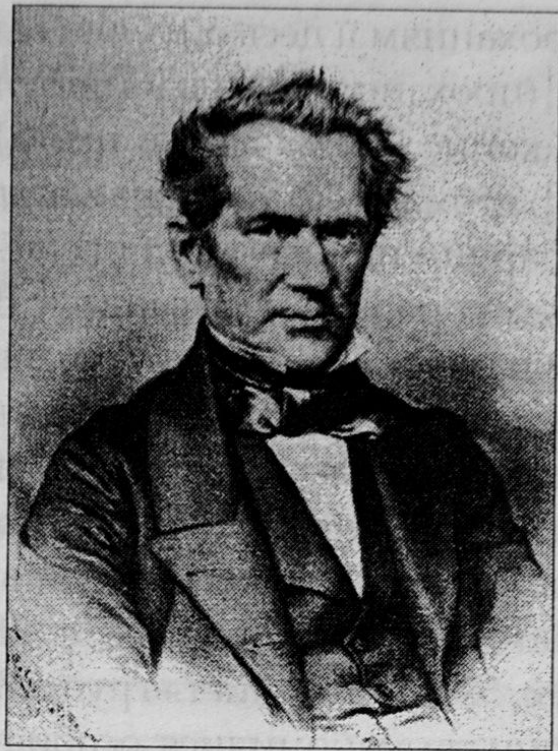
[2]. У помісті М. побував Куліш, коли, за дорученням Тульського губернатора, був відряджений (у 2-й пол. серп. 1850 [2, с. 582]; до Тули повернувся не пізніше 6 верес. [2, с. 321]) на Куликове поле для змалювання пам'ятника-колони Дмитру Донському (встановлений 1850 за проектом О. Брюлова; помістя М. знаходилося за 15 верст). Цю та ін. замальовки було подано вел. князям Миколі та Михайлу Миколайовичам (6 верес.) та Миколі I (12 верес.) під час їхнього проїзду через Тулу. За спогадом Куліша, ці малюнки дали привід для його звільнення із заслання («Описав Куліш тульську старовину

й ілюстровав свій опис археологічними й іншими акварелями. Імператор Миколай звернув увагу на гарну роботу і спитав про артиста, а довідавшись, що се – Куліш, дозволив йому вернутись у столицю») [3]. Про знайомство з М. і подання опису Тульської губ. з малюнками імператорові та його синам Куліш писав Вікт. Білозерському 13 лист. 1850 [2, с. 322] та П. Плетньову, який інформував (7 жовт. 1850) Я. Грота: «Кулеш ко мне пишет, что тульский губернатор поручал ему срисовать памятник на Куликовом поле и что его рисунок был представлен Государю и Великим Князьям в их проезд через Тулу. Он познакомился с каким-то помещиком, который военное поприще променял на занятие живописца. И Кулеш теперь преимущественно предался живописи, в которой успевает» [4]. Під час відрядження Куліш, очевидно, мешкав у М. У художньому альбомі Куліша міститься малюнок (акварель, чорна туш; див.) з підписом автора: «Памятник Дмитрию Донскому в саду у помещика Мясоедова, близ Куликова поля» (на звороті напис О. Куліш: «Было нарисовано

и поднесено Великим Князям, после чего нас освободили из ссылки») [5]. Малюнок датовано 25 верес. 1850, коли Куліш уже був у Тулі. Перебування у М. та спілкування з ним як художником дало поштовх Кулішеві для власної малярської творчості. О. Куліш писала (25 верес. 1850) до Н. Забіли: «П. А. множество рисует: прекрасны́й пейзаж масляными красками, вид Муравленки, Мясоедова дом, сад и Дон, который протикает мимо его дома, — это чудо, какой вид!» [6].

1. Биографическое известие об Александре Петровиче Мясоедове // Москвитянин, 1852, № 4, отд. 7, с. 141–142;
2. ПЗТ;
3. *Жизнь Куліша*, № 3, с. 33;
4. *Переписка Плетнёва*, т. 3, с. 521;
5. ЧИМ, № Ад 225–36 / 1933, арк. 25;
6. НБУВ, ф. I, № 30278, арк. 3 зв.

НИКИТЕНКО Олександр Васильович (12 брез. 1804, с. Удерівка Бірючинського пов. Слобідсько-Української губ. – 21 лип. 1877, Павловськ Санкт-Петербурзької губ.; похов. на міському цвинтарі), мемуарист, історик літ-ри, журналіст; цензор. З українських кріпосних; 1824 отримав «вільну». Закін. кандидатом Петербурзький

ун-т (1828); ад'юнкт (з 1832), екстраорд. (з 1834), орд. (1850–64) проф. на кафедрі російської словесності. Викладач російської словесності в Єкатерининському ін-ті (1830–44), Римокатолицькій духовній академії (з 1843 до кінця життя) та ін. навчальних закладах. Цензор Петербурзького цензурного комітету (1833–48). Член-кор. Відділу російської мови та словесності (1853), орд. акад. (1855) АН. Редактор «Сына отечества» (1839–41), номінальний редактор «Современника» (1847–48) [1]. 1843 М. Юзефович надіслав Н. (своєму юнацькому другу-ві) твори Куліша: рукописну «Повесть о старых временах и обычаях малороссийских» з

проханням її десь опублікувати [2] (прохання вдоволене не було; рукопис зберігається в архіві Н. [3]) і роман Михайло Чарнышенко з дарчим написом Куліша («Его Высокородия Александру Васильевичу Никитенку в знак отличного уваженья от автора») [4, с. 404; 5]. Н. позитивно сприйняв призначення Куліша лектором для іногородців у Петербурзький ун-т [4, с. 395; 6, с. 528, 536]. У лист.-груд. 1845 вони познайомилися особисто. Куліш бував на вечорах у Н.; один із них описав 20 груд. 1845 у листі до Юзефовича [4, с. 63] (найімов., цей вечір відбувся 14 груд.; про нього П. Плетньов писав Я. Гроту: «Наконец, я отвёз его [Куліша] к Никитенке, куда его профессора звали по пятницам» [6, с. 657]). У січ. 1846 Н. обіцяв (безрезультатно) Кулішеві продати комусь із видавців його роман «Чёрная рада»; погодився бути цензором твору [4, с. 70, 81]. Після того, як Куліш надав для публікації в «Москвитянині» уривок з нього, редактор журналу М. Погодін, прагнучи обійти московську цензуру, спробував отримати цензурний дозвіл у Петербурзі. Коректурний відбиток публікації він надіслав Кулішеві, який

знову звернувся (або планував звернутися) до Н. з проханням бути її цензором [4, с. 418; 6, с. 775]. У 1845–46 Н. цензурував народні перекази, що їх Куліш готував для книжкового видання [4, с. 110, 115–116]. Як член Головного управління цензури, Н. був експертом у справі дозволу на окреме видання творів, вміщених у Кулішевому альб. «Хата» (СПб., 1860), дав на них позитивний відгук; також розглянув питання щодо цензурного дозволу популярної історії Куліша «Хмельницина» (СПб., 1861), відзначивши, що цензура зобов'язана у ній вилучити «места, бросающие тень на отношения Малороссии к России в прошедшем» [7]. У своєму щоденнику Н. відзначив арешт Куліша 1847 у зв'язку з публікацією «Повести об украинском народе» та викриттям Кирило-Мефодіївського т-ва, занотував факти покарання цензорів, які дозволили публікацію твору [8].

1. Русские писатели, т. 3, с. 297–302 (Г. В. Краснов, за участі Л. М. Шмельовой);
2. І. Айзеншток. З історико-літературних матеріалів // Літературний архів, 1930, кн. III/VI, с. 234;
3. ВР ІРЛІ, № 19529/СХХХ/6.6; 4. ПЗТ;
5. Русские нелегальные и запрещен-

ные издания XIX века в научной библиотеке Томского университета: Каталог / [Сост. Г. И. Колосова]. Томск, 1983, с. 18; 6. *Переписка Плетнёва*, т. 2; 7. В. Міяковський. Куліш і цензура // Наше минуле, 1918, № 2, с. 103-105; 8. *Никитенко*, т. I, с. 303-304, 307.

НОВАКОВСЬКИЙ (Nowakowski) Едвард (у чернецтві Вацлав; 19 лип. 1829, с. Курилівка на Україні - 9 січ. 1903 Краків, Польща), монах-капуцин, польський історик, бібліотекар. Навчався в Ун-ті св. Володимира. З бл. 1850 (за ін. відомостями - бл. 1853) бібліотекар і секретар К. Свідзінського. Після смерті Свідзінського до 1858 залишався бібліотекарем його зібрання у родинному маєтку С. (с. Сульгостові Опочненського пов. Радомської губ.). У 1858-60 працівник б-ки Варшавської наук. округи (університетської). З 1860 прийняв чернецтво, вступивши до ордену капучинів. Брав участь у польському повстанні 1863; засланий до Сибіру (1864-75). Пізніше мешкав у Кракові, де з бл. 1882 був працівником б-ки капучинів [1]. Куліш зустрівся з ним у 20-х числах лист. 1855, коли прийшов до смертельно хворого Свідзінського [2-4].

1. *Pracownicy książki polskiej*, s. 633;
2. РДАЛІМ, ф. 10, оп. 1, № 56, арк. 42 зв.;
3. *Воспом. о Свидзинском*, с. 232;
4. J. Bartoszewicz. Konstanty Świdziński i jego wieczysta fundacya // Biblioteka Warszawska, 1857, t. II, s. 720, 728.

ОРЛОВ Олексій Федорович, граф (1825; з 1856 князь) (8 жовт. 1786, Москва - 9 трав. 1861, Санкт-Петербург; похов. у Благовіщенській церкві лейб-гвардії кінного полку), держав-

ний діяч. З 1804 на військовій службі; брав участь у війнах з Францією (1805-07; 1812-15), Туреччиною (1828-29). З 1819 командир Лейб-гвардії кінного полку, з 1821 водночас командир 1 бригади 1 кірасірської ди-

візії. Генерал-лейтенант (1829), генерал від кавалерії (1833). З 1829 виконував різні дипломатичні місії, зокрема був надзвичайним і повноважним послом в Туреччині; у 1856 керував російською делегацією в мирних переговорах. Шеф корпусу жандармів і начальник III відділу (верес. 1844 – квіт. 1856). Член Державної ради (з 1836; з 1856 її голова). Голова Комітету міністрів (з 1856). З січ. 1861 у відставці [1, 2]. Керував слідством над Кирило-Мефодіївським т-вом; допитував Куліша. Доповів (28 трав. 1847) імператорові про наслідки слідства, запропонувавши міру покарання кожного з арештантів, зокрема Куліша (ув'язнити на 4 місяці в Олексіївському рavelіні Петропавлівської фортеці, після чого заслати у Вологду із заборонаю служити у відомстві мін-ва народної просвіти) [3, т. 1, с. 62–70]. У доповіді (22 серп.) запропонував Миколі I достроково припинити ув'язнення Куліша у зв'язку з погіршенням його здоров'я й заслати до Тули [3, т. 2, с. 97–98]. У 1847–50 Куліш звертався до О. під різними приводами (1 лист із Петербурга і 4 з Тули) [4]. Листи до О. (і Л. Дубель-

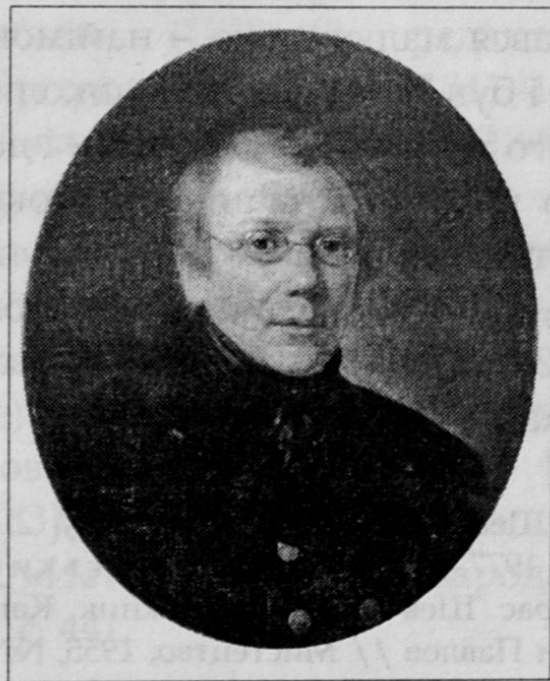
та), а також неодноразові клопотання з боку О. Кочубея та П. Плетньова пришвидшили звільнення Куліша із заслання. Що О. якоюсь мірою допомагав йому, свідчить Дубельтова помітка на одному з тульських листів Куліша: «Граф не упускает из вида случая быть ему полезным» [4, с. 572]. О. звернувся (10 лист. 1847) до Тульського губернатора, «прося его оказать покровительство г-ну Кулишу и определить последнего на должность, соответственной его чину» [3, т. 2, с. 112–113]. Внаслідок листа О. (від 8 жовт. 1849) до губернатора (із зверненням «озаботиться сколь возможно поспешнейшим доставлением Кулишу такого места, которое обеспечило бы приличное содержание его с семейством, и вообще удостоивать сего чиновника вашим милостивым покровительством» [3, т. 2, с. 155–156]) К. отримав посаду помічника редактора «Тульских губ. ведомостей», яка, по суті, була номінальною, хоч і оплачувалася. Коли Куліш віддав на розгляд III відділу свій роман «Искатели счастья» (січ. 1851), й урядники цього відомства виявили в ньому шкідливі для

самодержавства ідеї, Дубельт зажадав від імені О. знищення рукопису (передачі до відділу його чернеток), застерігаючи: «Его Сиятельство не только советует, но и приказывает вам решительно забыть те идеи, которые, к несчастью, так глубоко вкоренились в уме вашем и которые не изменились даже после внушений, сделанных вам в 1847 году; и если вы не можете дать иного, более прямого и справедливейшего направления вашим мыслям и понятиям, то лучше ничего не пишете: ибо подобные письма рано или поздно неминуемо приведут вас и ваше семейство к такому бедствию, которого уже никакая власть и никакое участие не в состоянии будут отклонить от вас» [3, т. 2, с. 176]. Після заслання Куліш листовно звернувся до О. двічі (20 квіт. і 4 груд. 1853) з одним і тим самим клопотанням: допомогти отримати підвищення в чині [3, т. 2, с. 181–183]. Помітка Дубельта на другому листі, очевидно, відображала думку О.: «Мы помочь не можем». Куліш згадав О. у *Думі про курку з курчатами*, де в «Заспіві» гостро схарактеризував урядників III відділу: «він губить

і любить ремесло своє». Про допити О. й своє ув'язнення в казематі III відділу в загальних рисах оповів в «Історичному оповіданні».

1. РБС, [т.] Обезьянинов-Очкин, с. 330–341; 2. Шолов, с. 539–543; 3. КМТ; 4. ПЗТ.

ПАВЛОВ Капітон Степанович (1792 – 1 лют. 1852), український художник. Навчався в АМ (1809–15). Учитель малювання в ніжинській Гімназії ви-

щих наук кн. Безбородька (верес. 1820 – верес. 1839; з лист. 1835 за штатом; до лют. 1825 також наглядач) та Ун-ті св. Володимира (верес. 1839 – лист. 1846). Автор портретів і жанро-

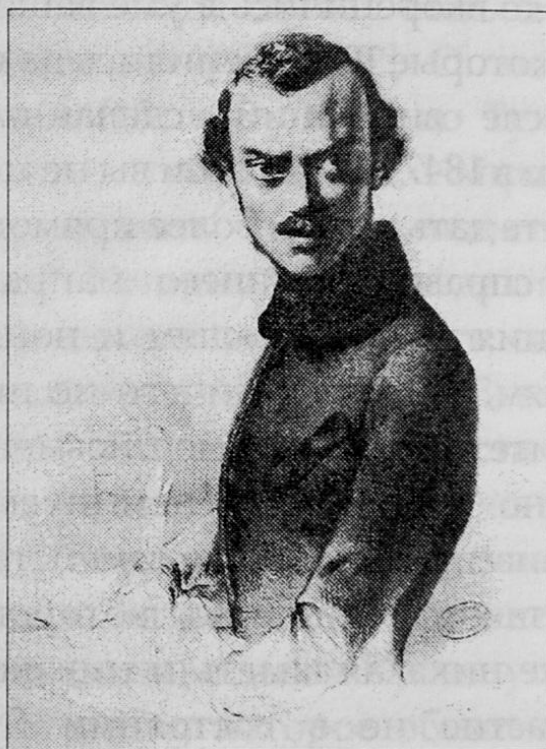

вих картин [1–3]. Куліш отримав від П. відомості про ранній період життя Гоголя, які використав у статті *Несколько черт для биографии Гоголя*, зазначивши, що від нього він «многое узнал о Гоголе». Там-таки схарактеризував П. як «человека, необыкновенно приверженного к своему искусству» [4]. Це місце увійшло й в ОБГ та ЗоЖГ. Є підстави вважати, що Куліш познайомився з П. наприкінці 1830-х, коли поступив до Ун-ту св. Володимира: у автобіографії він згадав про художника в ун-ті, у якого навчався малюванню – найімов., це і був П. (художник «школив його на гипсових антиках і довів його карандаш до високої артистичности») [5]. Можливо, Куліш зустрічався з П. бл. 1837–38 в Ніжині, де працював в канцелярії ліцею.

1. Шевченківський словник: У 2 т. К., 1977, т. 2, с. 76; 2. С. Раєвський. Тарас Шевченко і художник Капітон Павлов // Мистецтво, 1955, № 5, с. 36–40; 3. Г. Я. Неділько. З архіву Ніжинської гімназії вищих наук // РЛ, 1962, № 4, с. 127–128; 4. *Несколько черт для биографии Гоголя*, с. 195; 5. *Жизнь Кулиша*, № 3, с. 33.

Портр.: НХМУ (автопортр.; полотно, олія; репрод.: Український живопис, с. 42).

ПОДБЕРЕЗЬКИЙ-ДРУЦЬКИЙ (Podbereskyj-Drucki) Ромуальд (Ромуальд Андрійович; 1809 [3], 1812 або 1813, Вільно – 10 жовт. 1856, Архангельська губ. [Архангельськ?]), польський та білоруський перекладач, публіцист, видавець. За-

кін. Віленську гімназію (1830); навчався на юридичному ф-ті Московського ун-ту (1836–40). З 1841 у Петербурзі, де видав 3 томи «Rocznika Literackiego». 1849 повернувся до Вільна; тут видав 4-й том «Rocznika...» і 6 томів «Pamiętnika Naukowo-Literackiego». У січ. 1851 арештований і засланий до Архангельська у справі антиурядового «Towarzystwa Literackiego» [1–3]. У груд. 1844 Куліш отримав

мав від П.-Д. листа, про що повідомив (31 груд. 1844) Шевченка [4]. П.-Д. переклав польською з «Киевлянина» етнографічні оповідання Куліша: «O tem, dla czego w miasteczku Woroneżu wysechł staw pieszowiecki» та «O tem, co się zdarzyło z kozakiem Burdiugiem podczas Zielonych Świątek» [5] (про ці переклади Куліш знав, ймов., від М. Грабовського [6]); побіжно згадав про Куліша у статті «Ukraina malownicza» [7, 8].

1. Пачынальнікі, с. 487-488; 2. PSB, t. XXVII, zesz. 112, s. 68-68 (M. Inglot; uzupełnienia i sprostowania: t. XXXIII, zesz. 136, s. XV); 3. Мыслицелі і асветнікі Беларусі X-XIX стагоддзі: Энцыклапедычны даведнік. Мінск, 1995, с. 520; 4. ПЗТ, с. 45; 5. Athenaeum, 1843, t. 1, s. 132-149; 6. A. Bar. Michała Grabowskiego listy literackie. Kraków, 1934, s. 322; 7. Tygodnik Petersburski, 1844, № 95, 17 grudnia; 8. В. Г. Щурат. Вибрані праці з історії літератури. К., 1963, с. 220-223.

ПОЛЄВОЙ Микола Олексійович (22 черв. 1796, Іркутськ – 22 лют. 1846, Санкт-Петербург), російський письменник, критик, журналіст, історик. З родини купця. Редактор-видавець «Московского телеграфа» (1825-34). З 1837 у Петербурзі; завідував літ. відділом «Се-

верной пчелы» (1837-38), негласний редактор «Сына отечества» (1838-40), редактор «Русского вестника» (1841-44), «Литературной газеты» (1846). Куліш зустрівся з ним на літ. вечорі в О. Никитенка у груд. (найімов. 14 [1]) 1845. Своє враження (скептично-іронічне) передав у листі до М. Юзефовича від 20 груд. 1845 [2, с. 63]. У 1844 цікавився працею П. «История русского народа» [2, с. 44].

1. Переписка Плетнёва, т. 2, с. 657;
2. ПЗТ.

ПОЛОВЦОВ Віктор Андрійович (1803 – 22 черв. 1866, м. Петергоф Петербурзької губ.; по-

хов. у с. Ропші Петергофського пов.), педагог, літератор, з роду Білоцерківського полковника і військового писаря Симеона Половця (XVII ст.). У 1819 закін. Головне інженерне училище у Петербурзі, викладав у ньому російську мову (1827-34). З 1843 у відомстві військово-навчальних закладів; на поч. 1850-х прикомандирований до Штабу головного начальника військово-навчальних закладів. З 1852 у чині генерал-майора віце-інспектор у Мін-ві державного майна (корпус лісничих). З 1860 у відставці. Заснував у с. Старій Майні Ставропольського пов. Самарської губ. училище для навчання сільських учителів (1862) [1]. Куліш познайомився з П. у Петербурзі, ймов., у 2-й пол. 1840-х [2]. Восени 1853 П. допоміг Кулішам винайняти у столиці помешкання [3].

1. РБС, [т.] Плавильщиков-Примо, с. 377-378 (автор: А. В. Б.); 2. ПЗТ, с. 197; 3. ІР НБУВ, ф. І, № 34140, арк. 99 зв. - 100.

ПОПОВ Михайло Максимович (4 лист. 1800 - 8* січ. 1871, Санкт-Петербург; похов. у Новодівичому монастирі), урядовець III відділу, педагог, літера-

тор. З сім'ї священика. Освіту здобув у Пензенській гімназії й на історико-філологічному ф-ті Казанського ун-ту (закін. 1821 кандидатом). Учитель історії в Пензенській гімназії (1821 - квіт. 1831; навчав В. Белінського). Служив у Департаменті зовнішньої торгівлі (з 1831), обер-аудитор - у штабі окремого корпусу внутрішньої сторожі (з груд. 1833), у штабі корпусу жандармів (з лют. 1835); старший чиновник, відтак чиновник особливих доручень III відділу (лист. 1839 - лют. 1865). З 1865 у відставці; таємний радник (1858) [1-4]. Брав участь у слідстві над Кирило-Мефодіївським братством; допомагав Кулішеві, який, за М. М. Білозерським, був йому вдячний, «что он давал советы, какие следует давать показания» [5]. Коли Куліш перебував на засланні, консультував його (й О. Куліш), як вести себе з керівництвом III відділу [6].

1. РБС, [т.] Плавильщиков-Примо, с. 553 (без підп.); 2. [Некролог] // Голос, 1871, № 11, 11 янв.; 3. Петербург. некрополь, т. 3, с. 476; 4. Оксман, с. 249 (форм. сп.); 5. ІР НБУВ, ф. І, № 25743, арк. 128; 6. ПЗТ, с. 252, 261, 322.

* У РБС дата смерті 10 січня помилкова.

ПРЕЙС Петро Іванович (1810, Псков – 11* трав. 1846, Санкт-Петербург), російський славіст. З походження (по батькові) чех. Навчався на історико-філологічному ф-ті Петербурзького ун-ту (з 1824; не закін.). З 1828 учитель, з жовт. 1837 – старший учитель Дерптської гімназії. Після застосування (1835) в російських ун-тах кафедри історії і літ-ри слов'янських мов, П. запросили до Петербурзького ун-ту посісти нову кафедру, для чого з осені 1839 до лист. 1842 його відрядили за кордон (у 1838–39 він готувався до поїздки під керівництвом О. Востокова). З 1843 читав курс історії та культури слов'янських народів [1, 2]. Куліш зустрічався з ним у Петербурзі у 1845–46. Про одну із зустрічей зі смертельно хворим П. писав (21 квіт. 1846) І. Срезневському [3, с. 82; див. також с. 75]. Після смерті П., який мав стати ад'юнктом у II відділу АН як фахівець зі слов'янських мов та літератур, перед Кулішем відкрилася перспектива самому посісти цю вакансію (відтак АН своїм коштом відрядила Куліша за кордон). Крім того, Куліш вважав (помилково), що він має за-

їняти місце П. на слов'янській кафедрі в Петербурзькому ун-ті [3, с. 424–425; 4–9].

1. *Славяноведение*, с. 283–285 (В. Гусев);
2. РБС, [т.] Плавильщиков-Примо, с. 752–757 (Ол. Шилов); 3. ПЗТ; 4. *Щоденник*, с. 20; 5. *Жизнь Куліша*, № 25, с. 298; 6. *Історичне оповідання*, с. 27;
7. *Переписка Плетнёва*, т. 2, с. 812–813;
8. РДІА, ф. 733, оп. 13, № 76, арк. 2–7 зв.; 9. РДАЛМ, ф. 436, оп. 1, № 1086, арк. 1 зв. – 2; 10. РДАЛМ, ф. 436, оп. 1, № 1336, арк. 2–3.

* У РБС дата смерті різна: 10 травня (с. 753) і 11 травня (с. 757).

ПРОКОПОВИЧ Микола Якович (27 лист. 1810, Оренбург – 1 черв. 1857, Санкт-Петербург; похов. на Смоленському кла-

довищі), поет; друг Гоголя. Закін. ніжинську Гімназію вищих наук кн. Безбородька (1821–29). З 1829 у Петербурзі; з груд. навчався у Петербурзькому театральному училищі, після закінчення якого (у квіт. 1832) працював у петербурзькому театрі (до січ. 1835). З черв. 1836 учитель російської мови і словесності 1 кадетського корпусу; кол. радник (1849). Кавалер орденів св. Анни 3 ст. (1849), 2 ст. (1852), св. Станіслава 2 кл. (1857) [1–3]. Куліш зустрівся з ним 6 берез. 1852; про це наступного дня писав М. Макарову (зокрема, що «нашёл у него переплетённую с разными брошюрами идиллию Алова [Гоголевого “Ганца Кюхельгартена”]») [4]. П. надав Кулішеві відомості про ранній період життя й творчості Гоголя. Значною мірою на основі них Куліш написав *Несколько черт для биографии Гоголя*, зазначивши джерело інформації. Ці відомості увійшли також в *ОБГ* й *ЗоЖГ*. Проте, що П. інформував Куліша, П. Плетньов 21 трав. 1852 писав Я. Гроту: «Биография Гоголя, как слышу, составлена Кулешом из рассказов Прокоповича» [5].

1. Гимн. *Безбородко*, с. 423–428;
2. Н. Гербель. Николай Яковлевич Прокопович и отношения его к Гоголю // Стихотворения Н. Я. Прокоповича. СПб., 1858, с. 5–57;
3. О. К. Супронюк. Новые материалы о Н. Я. Прокоповиче (к изучению литературного окружения молодого Гоголя) // Н. В. Гоголь: Материалы и исследования. М., 1995, с. 239–252;
4. РДАЛМ, ф. 233, оп. 3, № 1;
5. *Переписка Плетнёва*, т. 3, с. 588.

Портр.: Лицей Безбородко, вклейка між с. 100, 101 (літографія П. Бореля з дагеротипа).

РЕПНІНА Варвара Миколаївна, княжна (19 лип. 1808, Москва – 27 лист. 1891, Москва; похов. в Олексіївському жіночому монастирі), письменниця, донька М. Рєпніна (Волконського), близький друг Шевченка. З 2-ї пол. 1830-х за кордоном (у Дрездені, Римі, Флоренції). З лип. 1842 в Україні; мешкала в родинному маєтку в Яготині, з 1850-х у Москві [1, 2]. Куліш познайомився з нею, найімов., 23 лют. 1847 в Києві [3]. 25 лют. 1847 про Р. писав П. Плетньову («Это девица с сильным характером, с деятельною душою и человеколюбивым сердцем. В ней я увидел женщину-христианку такою, какою она должна быть: возвышенное

стремление мыслей, поэтический взгляд на мир, и благородная простота в жизни и в обхождении с людьми») [4; пор.: 5]. У 1-й пол. 1840-х М. Юзефович надіслав Репнінові Кулішевий роман *Михайло Чарнышенко* з проханням звернути на нього увагу Р. («Имею честь при сем препроводить сочинение молодого литератора Кулеша. Рекомендую его Вашему благосклонному вниманию, я вместе с тем прошу милостивого к нему снисхождения у княжны Варвары Николаевны. Особенно прошу полюбить запорожца Щербину [персонаж роману]» (лист від 27 жовт., без року) [6]. Куліш про Р. міг чути від Шевченка, а також – П. Ба-

лабіна, з яким часто зустрічався в 1845–46 у Петербурзі (родинні зв'язки Репніних із Балабіними встановилися через брата Р. – Віктора, який одружився з донькою Балабіна – Єлизаветою). Від О. Марковича одержав виписку про Гоголя з листа Р. до Марковича (лист не датовано; найімов., кін. 1856) [7]. У *ЗоЖГ* опублікував Гоголеві листи до М. Балабіної з-за кордону, де згадується Р. Зустрічався з Р. 12 і 13 січ. 1857 у Москві; зачитав їй епілог до «Чорної ради»; писав дружині, що Р. «плакала слухаючи, а потім поклонилась міні так, як мужики кланяються пану – низенько; здивувався я, а далі що робить? І я їй так поклонивсь, да й попрощались» [8].

1. РБС, [т.] Рейтерн–Рольцберг, с. 68; 2. *Москов. некрополь*, т. 3, с. 16; 3. *Щоденник*, с. 58–59; 4. *ПЗТ*, с. 161; 5. *Записки Петра Димитриевича Стелецкого* // *КС*, 1884, № 8, отд. I, с. 619; 6. *РДИА*, ф. 1035, оп. 1, № 40, арк. 1 зв.; 7. *НДВР РДБ*, ф. 74, карт. 11, № 70; 8. *ІР НБУВ*, ф. I, № 28828.

Портр.: 1) НХМ (кін. 1830-х; портр. роботи О. Покровського; папір, акварель; репрод.: *Український живопис*, с. 50); НМТШ (1840; портр. роботи Г. Псьол; полотно, олія; репрод.: *Русские пропилеи*. М., 1916, т. 2, вклейка між с. 220 і 221; *див.*).

РОЗКОВШЕНКО Іван Васи-
льович (4 серп. 1809, с. Ште-
півка Лебединського пов.
Слобідсько-Української губ. –
25 квіт. 1889, с. Високе Риль-
ського пов. Курської губ.),
письменник, член літературно-
наук. гуртка І. Срезневського;
таємний радник; педагог, цен-
зор. З дитинства у Харкові. По-
чаткове виховання отримав у
приватному пансіоні Рейполь-
ського. Закін. етико-політ. від-
діл філос. ф-ту Харківського
ун-ту (1829). З 1831 у Петербур-
зі; канцелярський чиновник
мін-в юстиції (1832), військо-
вого (1832–36), господарського
комітету при Св. Синоді (1837),
помічник редактора ЖМНП
(1837–39). Інспектор Тифлісь-
кої гімназії (1839–48), дирек-
тор училищ Подільської губ.
(1848–53), Рівненської гімназії
(1853–55). Цензор Московсько-
го цензурного комітету (з квіт.
1859; у 1866–79 його голова). З
1880 у відставці [1, 2]. У 1840-х
Куліш листувався з Р. (листи не
виявлено). Через нього, зокре-
ма, тримав зв'язок із Т. Ладою-
Заблоцьким [3, с. 105, 107]; про-
сив О. Бодянського вислати
Р. «Летопись Самовидца» та
«Украинские народные преда-
ния» [3, с. 148; 4, с. 30]. Під час

виїзду 1847 за кордон у своє-
му записнику мав адресу Р. [4,
с. 38].

1. РБС, [т.] Романова-Рясовский,
с. 146–148 (Б. Модзалевський; форм.
сп. 1880); 2. Эфемериды, с. 95–97; 3. ПЗТ;
4. КМТ, т. 2.

РОСТОВЦЕВ Павло Якович
(1 серп. 1826, Київ – 22 лист.
1882), державний діяч, журна-
ліст. Закін. Чернігівську гім-
назію, юридичний ф-т Ун-ту
св. Володимира зі званням дій-
сного студента (1846). З 1846 на
службі; редактор ЧГВ (з 1851). У
1855 тимчасово у відставці. З 2-ї
пол. 1850-х столоначальник у
III відділі Департаменту загаль-
них справ Мін-ва внутрішніх
справ, начальник I відділу цьо-
го депертаменту. Вітебський
губернатор (лист. 1869 – квіт.
1880); таємний радник [1, 2]. На
поч. січ. 1853 Куліш надіслав Р.
як редактору ЧГВ першу час-
тину свого роману «Алексей
Однорог» (окремий відбиток із
«Современника», 1852, № 12).
У супровідному листі просив
(безрезультатно) помістити в
газеті «перечень его и выписки
всего, что касается местности
нашей – с заметками и прибав-
лениями редакции» [3, арк. 5–5

зв]. Роман сподобався Р. У 1853 М. М. Білозерський просив Куліша клопотатися перед О. Кочубеєм, щоб Р. дали у Петербурзі службове місце (з розрахунку, що Білозерський займе посаду Р.) [3, арк. 26 зв. – 28 зв., 38–39 зв.]. Проте Куліш відмовився, мотивуючи, що не знає Р. [4, арк. 54]. Відтак Р., прагнучи знайти працю в столиці, звернувся до Куліша по допомогу сам [4, арк. 55–55 зв.]. Куліш був поінформований про плани Р. видати у 1854 «Черниговский сборник» (задум не зреалізовано) [5, арк. 38]. За розпорядженням Р., Куліш дістав комплект ЧГВ за 1853 і отримував цю газету протягом 1854 [5, арк. 7 зв.].

1. РБС, [т.] Романова–Рясовский, с. 214, 219; 2. Ун-т св. Владимира. Академ. списки, с. 91; 3. ІР НБУВ, ф. І, № 3393; 4. ІР НБУВ, ф. І, № 34140; 5. ІР НБУВ, ф. І, № 3382.

СВІДЗІНСЬКИЙ (Świdziński) Константий (17 жовт. 1793, с. Сульгостів Опочненського пов. Радомської губ., Польське Королівство – 29 лист. 1855, Київ; похов. у м-ку Кльвов тих самих пов. і губ.), поміщик,

колекціонер, меценат. З походження поляк. Закін. Варшавський ліцей (1812). Маршалок Опочненського сеймику (з 1822), посол сейму (1830). З 1833 в Україні; мешкав переважно у своєму маєтку в Ходоркові Сквирського пов. Київської губ. З 1850 у Києві. Член Краківського наук. т-ва (з 1819), почесний член Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (з 1843). Мав одну з найбільших в Україні колекцій рукописів (здебільшого польських), стародруків, книжок, монет, картин тощо, яку заповів на створення свого музею. У 1860 Музей С. було об'єднано з Б-кою ординації Красінських у Варшаві (існувала до 1944, коли її було майже повністю знищено під час ві-

їни) [1–3]. Куліш познайомився зі С. восени–взимку 1843 завдяки М. Грабовському. С. був одним із тих, хто звернув увагу Куліша на польські історичні джерела, спонукавши його критично переосмислити своє ставлення до українських літописів («Они [польські аристократи] все вместе помогли мне в документальном изучении нашего малорусского былого, без чего я никогда не отрёкся бы от наших летописанных вымыслов» [4]). Куліш у б-ці С. ознайомився з польськими джерелами до історії 17 ст., які згодом використав у своїх історичних працях та художніх творах (літопис Й. Єрлича, видання С. Окольського, К. Пальчовського, С. Старовольського та ін.) [5, с. 38, 40]. Про це згадував: «Он заменял для меня библиотеку таких сочинений, которых я никогда бы не развернул» [6, с. 93–94]). У 1843–45 зустрічався зі С. у Києві, куди той приїздив зимувати («Живя уединённо, весь преданный своему делу, он часто приглашал меня к себе обедать tête-à-tête и был со мной терпелив и разговорчив как нянька» [7, с. 229]; «он [...] принял меня под свою опеку, и много раз мы

обедали с глазу на глаз, предаваясь бесконечным спорам» [6, с. 93]). Мешкав сам протягом тижня в маєтку С. в Ходоркові на початку верес. 1844, де написав «Орисю» (датована 7 верес. 1844) [8, 9]. Про свій побут у С. згадував: «Заехав туда, я не застал хозяина дома, но мне вручили пакет с ключом от его библиотеки и предложили к услугам экипаж, лошадей и людей для разъездов в окрестностях и поисков в старинных курганах. [...] Я прожил в этом тихом очаровательном приюте семь дней один, с рукописями, природой и поселянами-земляками и никогда не забуду этого времени. Наконец приехал Свидзинский из Киева. Мы наговорились досыта, споря о своих национальностях, и я пустился далее в свои демократические путешествия» [7, с. 229–230]. У 2-й пол. лют. 1847 бачився зі С. у Києві. Пропонував йому надрукувати літопис Єрлича в ЧИОДР, на що той спершу був погодився (літопису, однак, тут надруковано не було) [5, с. 162; 10]. Тоді ж С., за участі Куліша, зробив грошовий внесок у складчину на видання творів Шевченка [7, с. 230]. У 20-х числах лист. 1855, за кілька днів до

смерті С., Куліш двічі побував у нього. Зачитав йому «Сказку про бога Посвыстача» (стилізація О. Шишацького-Ілліча під народну думу; її Куліш передрукував у *ЗоЮР*) і подарував її відбиток (з *ЧГВ*, 1855, № 16) з дедикацією (яку зачитував у листі до С. Аксакова від 5 груд. 1855: «Графу Константину Свидзинському от такого-то, на память приятных встреч. 1855, ноября (кажется) 26») [11, арк. 42 зв. - 43]. Раніше подарував йому свою «Повесть об украинском народе» [11, арк. 40]. Був на похороні С. Бажанням працювати у бібліотеці С., зокрема, мотивував свою службу у Варшаві у 1860-х (лист Куліша до кн. М. Шаховського від 21 серп. 1893) [12]. Свої стосунки зі С. описав у згад. листі до С. Аксакова [11], який ліг в основу Кулішевих спогадів про С. [7]; ставлення до С. у цілому кваліфікував: «я уважал его почти так же, как и самого Грабовского» [6, с. 94].

1. A. Michalewska. Z dziejów biblioteki i muzeum Konstantego Świdzińskiego // *Roczniki Biblioteczne*, 1973, zesz. 3/4, s. 633-639; 2. J. Bartoszewicz. Konstanty Świdziński i jego wieczysta fundacja // *Biblioteka Warszawska*, 1857, t. II, s. 787-519, 719-747,

t. III, s. 457-467; 3. *Pracownicy książki polskiej*, s. 338; 4. *Воспом.*, с. 141; 5. *ПЗТ*; 6. *Хуторская философия*; 7. *Воспом. о Свидзинском*; 8. *ІР НБУВ*, ф. I, № 3974 (чорновий автограф); 9. *ЗоЮР*, т. 2, с. 199-208; 10. *КМТ*, т. 2, с. 37; 11. *РДАЛМ*, ф. 10, оп. 1, № 56, арк. 39-43; 12. *Шаховской*, с. 220.

Портр.: *Album zasłużonych Polaków*, t. 2, s. 188 (репрод. з мідьориту).

СТОРОЖЕНКО Андрій Якович (4 лип. 1790, с. Брагинець Лохвицького пов. Полтавської губ. - 4 лип. 1858, с. Чевельчатих самих пов. і губ.), письменник, державний діяч. Закін. 2

кадетський корпус (1806); брав участь у війнах - 1812 (зокрема, у битві під Бородіном), із Турцією 1829. Голова слідчої

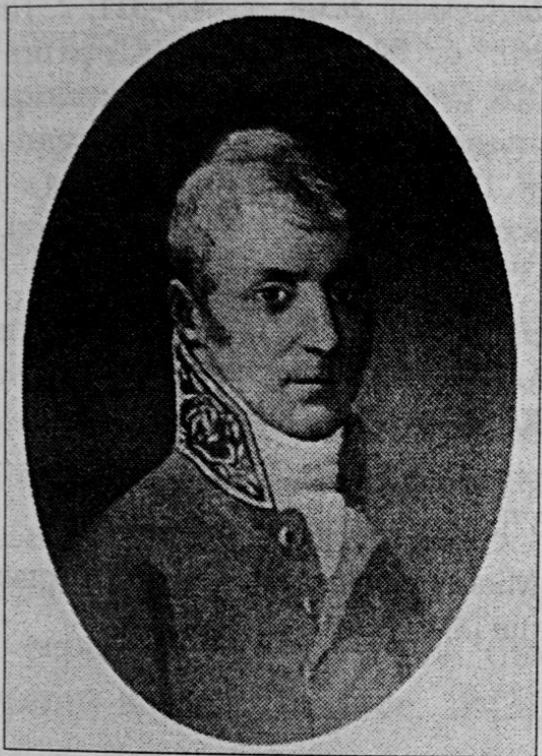
комісії при наміснику в Польському Королівстві (1833), віцепрезидент (обер-поліцмейстер) Варшави (з 1833), Головний директор Комісії внутрішніх і духовних справ (1845–50). З черв. 1850 у відставці; таємний радник (1842). Почесний член Комісії для опису губерній Київської шк. округи [1–3]. Куліш познайомився зі С. у берез. 1847 у Варшаві («Куліш унадивсь до його ходити, бо він манив його якимись великої ваги документами, що ніби в його на Вкраїні заховані» [4]). Задовго до поїздки, готуючись до неї, розраховував на це знайомство, щоб роздобути в С. українські історичні джерела (у С., зокрема, зберігався реєстр Війська Запорозького, складений після Зборівського договору 1649 року, про який Куліш знав) [5, с. 104]. С. був поінформований про арешт Куліша (2/14 квіт. 1847), про що той згадував: «Одного дня Стороженко, розговорившись із Паскевичем [намісником у Польському Королівстві] про козащину, і каже: “От, ваша світлость, коли хочете, у мене тепер є українець! – так уже чистої крові козак”. – “Хто ж се такий?” – “Оттакий і такий

Куліш”. – “Е! так ти приведи його до мене”, – каже Паскевич; а тут саме подають йому пакет із столиці. Розпечатав – глянув: “Гарний, – каже, – твій козак чистої крові! Ось велять під арешт узяти”» [4]. Про це йдеться і в інших споминах Куліша й Ганни Барвінок [6, 7], а також у листі (від 4/16 квіт. 1847) Вас. Білозерського до П. Плетньова [5, с. 300–501; 8]. У 1-й пол. 1850-х, проживаючи часами на своєму хуторі Баївщина (Лубенського пов. Полтавської губ.), Куліш планував (безрезультатно) поновити знайомство зі С. [9].

1. Стороженки: Фамильный архив. К., 1902, т. 1, с. 172–177 (форм. сп. 1850), 509; 2. Н. В. С[тороженко]. Очерк литературной деятельности А. Я. Стороженко // КС, 1886, № 10, с. 311; 3. Бунге, с. 63; 4. Жизнь Куліша, № 25, с. 298; 5. ПЗТ; 6. Історичне оповідання, с. 29; 7. Спогади Ганни Барвінок 1911, № 7/8, с. 309–310; 8. ВР ІРЛІ, ф. 234, оп. 3. № 60; 9. ВР ІЛ, ф. 18, № 10, арк. 3 зв.

Портр.: 1) Стороженки: Фамильный архив. К., 1902, т. 1, вклейка між с. 340–341 (1830-ті; полотно, олія); 2) И. Ф. Павловский. Полтавцы: иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители: Опыт краткого биографического словаря Полтавской губернии с половины XVIII в. Полтава, 1814, с. 262 (дагеротип; див.).

ТИМКОВСЬКИЙ Ілля Федорович (15 лип. 1773, м. Переяслав – 15 лют. 1853, с. Туранівка Глухівського пов. Чернігівської губ.; похований в Туранівській церкві), педагог, письменник. Рідний дядько М. Максимовича по матері. Освіту здобув в Переяславській семінарії (з 1781),

Києво-Могилянській академії (1785–89), Московському ун-ті (1789–97). У 1797–803 служив у Петербурзі, зокрема, в Сенаті, мін-ві юстиції. З 1803 у Харкові, візитатор навчальних закладів Харківської губ., професор права, загальної словесності та історії Харківського ун-ту. Доктор права Московського ун-ту (1805), доктор філософії Харківського ун-ту (1807). 1811

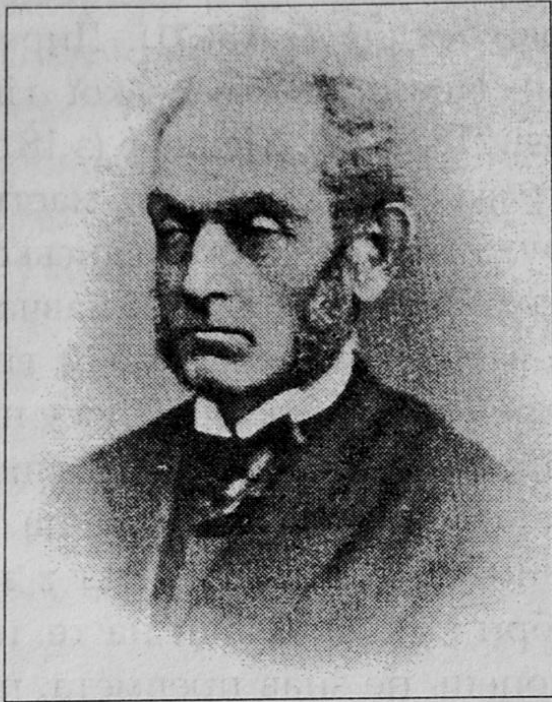
подав у відставку. Глухівський повіт. суддя (1815–21). Директор Новгород-Сіверської гімназії (1825–38). Мешкав (з 1811) переважно в родовому маєтку дружини (уродж. Халанської) Туранівці [1–3]. Куліш навчався в Новгород-Сіверській гімназії в період, коли Т. був у ній директором. Про нього із вдячністю згадав у автобіографії (Т. приймав у Куліша іспит з алгебри і, незважаючи на те, що хлопець не знав предмета, поставив йому позитивну оцінку, розсудивши: «дарма, що нічого не знаєте, – опісля поправитесь»), схарактеризував його як «дуже ерудитний чоловік» [4].

1. Н. Шугуров. Илья Фёдорович Тимковский, педагог прошлого времени // КС, 1891, № 8–10; 2. РБС, [т.] Суворова-Ткачев, с. 523–526; 3. Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. [К., 2001], с. 531–533 (В. В. Німчук, Є. О. Колесник); 4. *Жизнь Куліша*, № 3, с. 34.

Портр.: КС, 1899, № 12, с. 413–415.

ТУЛОВ Михайло Андрійович (8 лист. 1814, Гродно* – 11 трав. 1883, Київ; похов. на Щекавицькому кладовищі**), філолог, педагог. Закін. Волинську губ. гімназію в Житомирі

(1834), I відділ філос. ф-ту Ун-ту св. Володимира кандидатом (1839). Викладач, проф. (з 1844; після захисту в жовт. того року магістерської дисертації «О романе [...]») російської словесності на кафедрах теорії поезії та історії літ-ри ніжинського Лицею кн. Базбородька (лип. 1840 – 1853). Директор Немирівської гімназії (трав. 1853 – трав. 1857); інспектор казенних училищ, окружний інспектор, з 1865 помічник куратора – усі Київської шк. округи. Із серп. 1873 у відставці; таємний радник [1–3]. У серед. жовт. 1852 Куліш побував у Т. в Ніжині [4, с. 265]. Клопотався перед П. Плетньовим, щоб книжку Т. «О современном направлении изящной словесности на

Западе Европы» (К., 1850) було якось відзначено (лист Куліша до Плетньова від 26 січ. 1852) [5]. Просив О. Бодянського, щоб у Москві прорецензували книжку Т. «Руководство к познанию родов, видов и форм поэзии» (К., 1855) [4, с. 268].

1. Безбородко гимн., с. 305–311; 2. Проценко, с. 54; 3. Я. М. Серіщев, С. П. Стельмах. Просвітительська діяльність М. А. Тулова на Україні // УІЖ, 1990, № 3, с. 37–41; 4. Письма к Бодянскому, № 11; 5. ВР ІРЛІ, ф. 234, оп. 3, № 357, арк. 112.

Портр.: М. Максимович. Листи / Упор. тексту та іл., автор вступ. стат. В. Короткий. К., 2004, с. 151.

* Місце народження – Житомир [3, с. 37].

** Місце поховання – Байкове кладовище [3, с. 41].

ФЕДОТОВ-ЧЕХОВСЬКИЙ
Олександр Олексійович (1 січ. 1806, м. Таганрог – 1 лип. 1892, Київ), історик права, археограф, цензор. Навчався у Воронежській духовній семінарії (закін. 1827), Петербурзькій духовній академії (не закін.), юридичним наукам у Берлінському ун-ті (1831–34). Захистив докторську дисертацію з історії римського права (1835). З 1835 викладав римське право на юридичному ф-ті Хар-

ківського ун-ту (з верес. 1837 екстраорд. проф.). З 1838 орд. проф. на кафедрі римського права Ун-ту св. Володимира, з 1843 на кафедрі російських цивільних законів (водночас до 1846 читав лекції з римського права, а в 1842–43 і 1850 – також із народного права). Декан юридичного ф-ту 1840–41, 1848–49; староста університетської православної церкви (груд. 1843 – черв. 1865). Цензор Київського цензурного комітету (груд. 1839 – січ. 1851). Стат. радник. З жовт. 1861 у відставці. Автор досліджень з історії права, видавець історичних джерел. Ф.-Ч. був цензором Кулішевих книжок, виданих у 1840-х у Києві: *Михайло Чарнышенко* (цензурний дозвіл 21 верес. 1842), «Україна» (цензурний дозвіл 23 верес. 1843), а також друкованого оголошення «Объявление о составлении книги под заглавием: История малороссийских фамилий» (цензурний дозвіл 13 квіт. 1842; це ж оголошення передруковано в «Москвитянине», 1843, № 11, і в додатку до роману *Михайло Чарнышенко*) [3]. Найімов., саме Ф.-Ч. дозволив видання українських народних переказів (не відбулося), які Куліш зібрав улітку 1843 (див. листи Ку-

ліша до М. Погодіна від 4 лют. 1844 [4, с. 33] й О. Бодяньського від 21 серп. 1846 [4, с. 105]), і він дав дозвіл (або ж Куліш планував до нього звернутися за дозволом) на окреме видання (не здійснене) «Повестей П. Куліша» (лист Куліша до Шевченка від 31 груд. 1844) [4, с. 45].

1. Ун-т св. Володимира, с. 799–801;
2. И. Каманин. Александр Алексеевич Федотов-Чеховский (1806–1892 гг.): (Некролог) // КС, 1892, № 2, отд. I, с. 279–288;
3. ІР НБУВ, ф. I, № 25743, арк. 75;
4. ПЗТ.

ФЕОФАН о. (до постригу 11 жовт. 1844 – Петро Семенович Авсенєв; 1810, Воронежська губ. – 31 берез. / 12 квіт. 1852, Рим; похов. на кладовищі Тестаччо), магістр богослів'я і словесних наук, ієромонах. Навчався у Воронежській духовній семінарії, Київській духовній академії (закін. 1833). Ад'юнкт на кафедрі філософії в Ун-ті св. Володимира (1838–44; у 1845 до берез. читав лекції з філософії); проф. Київської духовної академії (з 1845), де викладав і раніше (з 1833), архімандрит Братського монастиря в Києві (з 16 лип. 1846); інспектор академії (з 31 груд. 1846). У берез.

1850 переїхав до Рима, де став настоятелем посольської церкви [1; 2]. Знайомий Куліша у «київський» (1839–45, з перервами) період його життя. Куліш був у Ф. (про зустрічі з Кулішем у нього свідчив на допиті у 1847 О. Маркович) [3, с. 83]. Ф. користувався серед кириломефодіївців (М. Гулак, Маркович, Вас. Білозерський [3, с. 95, 208]) пошаною, мав на них вплив. 31 жовт. 1848 Куліш надіслав «почтенному архимандриту Братського монастиря» лист (не зберігся; про відповідь відомостей немає) [4].

1. Ун-т св. Владимира, с. 6–11, 805;
2. Тестаччо, с. 110–111; 3. КМТ, т. 3;
4. ПЗТ, с. 54.

ХАНЕНКО Іван Іванович (4 верес. 1817 – 1891; похов. на кладовищі Видубицького монастиря у Києві), культурний діяч. Брат М. і О. Ханенків. Закін. школу гвардійських прапорщиків та юнкерів (1839). У 1846 почесний наглядач Новгород-Сіверського повіт. училища [1]. Куліш зустрівся з ним у Петербурзі в лют. 1852, передав через нього листа О. Бодянському [2, 3].

1. Ковалинський, с. 139; 2. Письма к Бодянскому, № 11, с. 298; 3. ВР ІІ, ф. 99, № 37, арк. 37.

ХАНЕНКО Михайло Іванович (1818–1853), відставний поручик гвардії. Брат О. й І. Ханенків. Навчався в Московському благородному пансіоні. Служив у Фінляндському полку. У 1840-х Новгород-Сіверський повіт. маршалок. Почесний куратор Новгород-Сіверської гімназії (з 1848); почесний член Комісії для опису губерній Київської шк. округи. Мешкав у Юхнові Чернігівської губ. [1–3]. У берез. 1844 Х. надіслав Кулішеві частину щоденника свого прадіда М. Д. Ханенка [4, с. 34]. Кулішеві виписки зі щоденника, датовані 22 берез. 1844: «Извлечение из дневника стародубского судьи Николая Даниловича Ханенка, впоследствии генерального хорунжого» [5]. У 1844 Куліш подав Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів «полученный от помещика Черниговской губернии Г[осподина] Ханенка Диариуш, или Журнал предка его, Генерального Хорунжего Николая Ханенка, веденный в 1722 году». Перераховую-

чи місця цього «Діаріуша», що заслуговують на особливу увагу, відзначив матеріали з історії України («1. Перечень исходивших в 1722 году от Гетмана Скоропадского бумаг, из которых видно тогдашнее судебное, статистическое и политическое состояние Малороссии и отчасти России... 4. Тяжба Гетмана Скоропадского с Князем Меншиковым за Почепское имение, к которому Меншиков присоединил бесправно окресные деревни. 5. Обед Петра Великого с Генералами на квартире у Гетмана Скоропадского и погребальная процессия»), а наприкінці заяви просив Комісію доручити йому зайнятися підготовкою цього пам'ятника до видання [6]. Один час розраховував на допомогу Х. у розповсюдженні «Летописи Самовидца» і «Украинских народных преданий» [4, с. 143; 7]. Після появи Кулішевих повістей «Яков Яковлич» й «История Уляны Терентьевны», Х звернув увагу О. Бодянського (у листі від 14 січ. 1853) на їх автобіографічність («Знаете ли Вы, что две повести в Современ[нике] 1852 года: История Уляны Терентьевны

и История Якова Яковлевича, подписанные буквами Н. М., принадлежат Кулешу. Последняя из них не есть вымысел, а рассказ истинной жизни и истинного события учителя Нов[город-]Сев[ерского] уезд[ного] учил[ища] Як. Як. Игнатьева по прозвищу *Бруля*. Кулеш у него учился и стоял у него на квартире (насправді – квартирував Д. Подпружніков. – *Ред.*). Я сам помню эту личность. Все даже действующие лица названы собственными именами») [8].

1. *Оглоблин*, с. 284; 2. А. Лазаревский. Отрывки из семейного архива Полетик // *КС*, 1891, № 4, отд. I, с. 102; 3. *Бунге*, с. 63; 4. *ПЗТ*; 5. *ІМФЕ*, ф. 3, № 520; 6. *Міяковський*, с. 316; 7. *КМТ*, т. 2, с. 30; 8. *ВР ІЛ*, ф. 99, № 104, арк. 148-148 зв.

ХАНЕНКО Олександр Іванович (12 лип. 1816 – 1895), історик, публіцист; автор праць з історії Гетьманщини. Брат М. й І. Ханенків. Суразький повіт. маршалок (1846-49). Діяч селянської реформи на Чернігівщині. У 1870-х керуючий палатою державних маєтностей у Пензі, у 1880-х – на тій же посаді в Чернігові. Маєток мав у

с. Городищах Стародубського пов. [1–3]. Х. надіслав Кулішеві історію свого роду (відгукнувшись на його «Объявление о составлении книги под заглавием: История малороссийских фамилий», спершу надруковане окремо, а згодом в «Москвитянині», 1842, № 11, і додатку до роману Михайло Чарнышенко), копії деяких фамільних паперів, частину діаріуша М. Д. Ханенка тощо [4, с. 35–36, 42] (перелік документів, які зберігалися у родинному архіві, див.: [5, 6]). Деякі з цих матеріалів Куліш використав у романі «Чорна рада», вмістивши їх у коментарях до російської версії (у ранній редакції). Отримані від Х. листи П. Орлика переслав О. Бодяньському для публікації в ЧИОДР [4, с. 42, 135, 148, 479; 7; 8]. За матеріалами, отриманими від Х. планував написати статтю «Об устройстве панских домов, дворов и земель в северной части Черниговской губернии в половине XVIII века» (задум не здійснено) [4, с. 120]. Збереглися 6 листів Куліша до Х. за 1843–46 [4].

1. Ковалинський, с. 139; 2. Кістяківський, т. 1, с. 380, т. 2, с. 306; 3. Оглоблин, с. 284; 4. ПЗТ; 5. А. Титов. Дневник Николая Ханенко // КС, 1896, № 7/8, отд. I,

с. 153–157; 6. М. Ханенко. О бумагах генерального хорунжего Николая Ханенко // ЧГВ, 1852, № 33, 34; 7. Переписка и другие бумаги шведского короля Карла XII, польского Станислава Лещинского, татарского хана, турецкого султана, генерального писаря Филипа Орлика и киевского воеводы, Иосифа Потоцкого, на латинском и польском языках // ЧОИДР, М., 1847, год. III, № 1; 8. ЧИМ, № Ал 524–2 / 5.

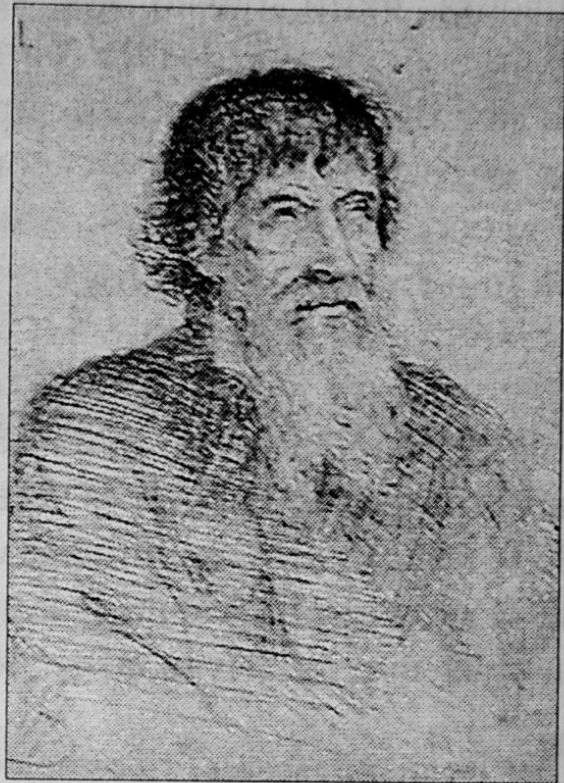
Портр.: Київський музей російського мистецтва (Х. з матір'ю; 1821; полотно, олія).

ШАРЖИНСЬКИЙ Семен Данилович (1786 – 21 серп. 1859, Житомир, похов. на Вільському кладовищі), у 1834 чиновник Поштового департаменту, з 1840 губернський поштмейстер у Житомирі; статський радник [1, 2]. Знайомий Пушкіна, Гоголя, П. Плетньова, А. Мокрицького. Друкуючи в «Современнике» свою рецензію на «Мёртвые души» Гоголя, Плетньов підписав її криптонімом свого приятеля «С. Ш.», створивши містифікацію з авторством. Портрет Ш. висів у кабінеті Плетньова [3]. Про свою зустріч із Ш. у Житомирі (прибл. 26 лют.) Куліш писав Плетньову 27 лют. 1847 з Острога («оставивши своих спутников на почтовой станции,

отправился к нему на минуту. Он мне показался человеком, который не вдруг разговорится, но зато каждое его слово имеет вес. В его наружности и тоне разговора я прочитал какое-то грустное выражение. По-видимому, он чувствует своё одиночество в этом полудиком городе. Особенно я это заметил, когда он заговорил о Пушкине, о Вас, о Жуковском и о Гоголе. [...] Я просидел у Ш. минут с десять. Мне было приятно слышать от него Ваше имя, произносимое почти с таким же чувством, с каким и я произношу его») [4; див. також 5]. Розповідь Ш. про Гоголя Куліш використав в ОБГ [6] і передрукував у ЗоЖГ [7, с. 145], де також згадав про рецензію Плетньова на «Мёртвые души» за підписом «С. Ш.» [7, с. 324].

1. Некрополь Житомира, с. 119; 2. Черейский, с. 467; 3. Рассказы о Пушкине, записанные со слов его друзей П. И. Баргеновым в 1851-1860 годах. М., 1925, с. 45; 4. ПЗТ, с. 163-164; 5. Щоденник, с. 59-60; 6. ОБГ, № 2, с. 21; 7. ЗоЖГ, т. 1.

ШУТ Андрій (? - після 1856), сліпий кобзар, мешкав у м-ку Олександрівці Сосницького

пов. Чернігівської губ. Про своє знайомство з ним у серед. верес. 1853 Куліш докладно оповів у ЗоЮР («Это был седой старик с клинообразной бородою, в серой, новёшенькой свите и в свежих *постолах* (лаптях), которых оборы обхватывали очень красиво его ноги, завёрнутые в белые онучи» [1, с. 44]). Для Куліша Ш. репрезентував старця, який на своє ремесло дивився як «на дело богоугодное», «чтобы напоминать людям о Боге и о добродетели» [1, с. 45]. Провівши в Олександрівці дві доби, Куліш увесь той час не розлучався з Ш. [1, с. 63]. Опублікував оповідь Ш. [1, с. 46-50]; виконав його портрет (папір,

олівець), який, очевидно, мав намір умістити в *ЗоЮР*. Записав від Ш. народні думи, про що сповістив О. Бодянського 18 верес. 1853 [2]. З них 6 надав для публікації А. Метлинському у зб. «Народные южнорусские песни» (К., 1854), а 2 вмістив у *ЗоЮР* [1, с. 51-63]. Свої записи дум від Ш. у жовт. 1853 подарував Бодянському [3]. Списки Кулішевих записів дум від А. Шута див.: [4].

1. *ЗоЮР*, т.1; 2. *Письма к Бодянскому*, № 11, с. 278; 3. О. М. Бодянский. *Дневник. 1852-1857 / Предисл., подгот. текста, подбор илл. и коммент. Т. А. Медовичевой. М., 2006, с. 95; 4. ВР ІЛ, ф. 99, № 143, арк. 6-26.*

Портр.: офорт Л. Жемчужнікова в «Живописной Украине» 1861 за мал. Куліша (див.: Д. Ровинский. *Подробный словарь русских граверов XVI-XIX в. СПб., 1895, т. I, стлб. 319.* Репрод.: *Грушевська*, т. 1, с. XLIX; Пантелеймон Куліш: Виставка з нагоди презентації Повного зібрання творів: Каталог. К., 2005, с. 11.

ЮСКЕВИЧ-КРАСКОВСЬКИЙ Іван Данилович (1807, Борзнянський пов. Чернігівської губ. – 9 верес. 1887, Київ), педагог. Навчався в Чернігівському повіт. училищі, Харківському ун-ті (1825-28, 1830-

31). Старший учитель історії (1832), латинської мови (1834-37), логіки та російської словесності (1835-37) Новгород-Сіверської гімназії, латинської мови Кам'янець-Подільської гімназії (1832-34), 2 київської гімназії (1837-60; також у різний час справляв у ній обов'язки інспектора, бібліотекаря, старшого наглядача). З 1860 у відставці [1]. Знайомий Куліша ще з часів його початку в Новгород-Сіверській гімназії, проте зблизилися вони щойно в 1840-х у Києві. Як Куліш писав М. Юзефовичу (25 груд. 1845), у родині Ю.-К. він був «совершенно домашним человеком» [2, с. 66]. Клопотався перед Юзефовичем про поліпшення службового становища Ю.-К. [2, с. 66, 79, 92]. Збирав для Ю.-К. у позику кошти на будівництво його будинку (на розі вул. Ірининської й пров. Михайлівського в Києві; не зберігся; див.) [2, с. 70, 76; 3, с. 31]. Гостював у нього наприкінці груд. 1846, у лют. 1847 і жовт. 1855 (у будинку Ю.-К. бував також і Шевченко [4]). Ю.-К. надав Кулішеві автографи двох листів Гоголя до Г. Висоцького (обидва 1827), які Куліш опублікував в *ОБГ*

[5, с. 62], висловивши Ю.-К. подяку (листи увійшли й до ЗоЖГ [6]; автографи Куліш віддарував О. Бодянському [5, с. 55; 7]; нині зберігаються у ВР ІЛ [8]). Куліш був у дружніх взаєминах також із дружиною Ю.-К. – Єлизаветою Іванівною. Листувався з нею та Ю.-К. [2, с. 85]; під час слідства над кирилومهфодіївцями в М. Д. Білозерського було вилучено Кулішеву «тетрадь с надписью “Виписки из писем к незабвенной Елисавете Ивановне Красковской и к её мужу”, 1845 и 1846 гг., на 26 л.» [3, с. 65]. У лют. 1846 в Києві Ю.-К. з дружиною навідували подружжя

Будинок І. Юскевича-Красковського в Києві.

Кулішів, які зупинилися в Забілі [9].

1. ВР ІЛ, ф. 92, № 7; 2. ПЗТ; 3. КМТ, т. 2; 4. В. Міяковський. Будинок, зв'язаний з іменем Шевченка // Глобус, 1928, № 6, с. 88–89; 5. ОБГ, № 2; 6. ЗоЖГ, т. 1, с. 128; 7. Письма к Бодянському, № 12, с. 457; 8. ВР ІЛ, ф. 99, № 239; 9. ІР НБУВ, ф. І, № 25743, арк. 46.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Безбородко гимн.* – Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. Изд. 2-е, испр. и доп. СПб., 1881.
- Безбородко лицей.* – Лицей князя Безбородко. СПб., 1859.
- Бунге* – [Н. Бунге]. Отчёт об учреждении и о деятельности Комиссии по 1-е мая 1853 года // Труды Комиссии Высочайше учреждённой при Императорском Университете Св. Владимира для описания губерний Киевского учебного округа Подольской, Волынской, Киевской, Черниговской и Полтавской. К., 1853, т. 2.
- Взгляд на малорос. словесность* – П. Кулиш. Взгляд на малороссийскую словесность, по случаю выхода в свет книги: «Народні оповідання Марка Вовчка» // Русский вестник, 1857, дек., кн. 2.
- Воспом.* – П. Кулиш. Около полу столетия назад: Литературные воспоминания / Вступ. стат., підгот. тексту і публ. Є. Нахліка, О. Федорука // Пантелеймон Куліш: Матеріали і дослідження. Л.; Нью-Йорк, 2000.
- Воспом. о Костомарове* – П. Кулиш. Воспоминания о Николае Ивановиче Костомарове // Новь, 1885, т. IV, № 13.
- Воспом. о Свидзинском* – П. Кулиш. Воспоминания русского о польском археологе Константине Свидзинском // Русский вестник, 1857, окт., кн. 2.
- Грушевська* – Українські народні думи / Тексти і вступ К. Грушевської. Х.; К., 1927–1931, т. 1–2.
- Дума про курку з курчатами* – П. Куліш. Дума про курку з курчатами, на спомин про Дорнбах під Віднем та про генерала Дубельта і графа Орлова [із збірки «Дзвін»] // П. Куліш. Твори: У 2 т. К., 1998, т. 1 / Упор. Є. Нахлік.
- Жизнь Куліша* – [П. Куліш]. Жизнь Куліша // Правда, 1868, № 2–4, 24–28.
- ЖМНП* – Журнал Министерства народного просвещения.
- Журба* – О. І. Журба. Київська археографічна комісія. 1843–1921. К., 1993.
- ЗНТШ* – Записки Наукового товариства імени Шевченка = Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка.
- ЗоЖГ* – П. А. Кулиш. Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя, составленные из воспоминаний его друзей и знакомых и из его собственных писем. СПб., 1856–1857, т. 1–2.
- ЗоЮР* – Записки о Южной Руси / Изд. П. Кулиш. СПб., 1856–1857, т. 1–2.
- Карманная книжка* – Гладкий [П. Кулиш]. Карманная книжка для помещиков, или лучший, извлечённый из опыта способ управлять имением. СПб., 1846.
- Киев. гимн.* – Столетие Киевской Первой гимназии. (1809 – 1811 –

- 1911 г.г.). К., 1911, т. I: Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии.
- Кирдан - Б. П. Кирдан. Собиратели народной поэзии: Из истории украинской фольклористики XIX в. М., 1974.
- КМТ - Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. / Упор. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко. К., 1990, т. 1-3.
- Ковалинський - В. Ковалинський. Рід Ханенків // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. Біла Церква, 2001, вип. 2.
- Костомаров. Автобиограф. - Н. И. Костомаров. Исторические произведения. Автобиография. К., 1989.
- Котляров - А. Котляров. Мои воспоминания // На память 50-летнего юбилея (1852 - 10/XII - 1902) Владимирского Киевского кадетского корпуса. Посвящается нынешним кадетам из дорогих воспоминаний бывшего кадета Александра Котлярова. К., 1904.
- КС - Киевская старина.
- Куліш. Матеріали - Пантелеймон Куліш: Матеріали і дослідження. Л.; Нью-Йорк, 2000.
- Куліш. Твори - П. Куліш. Твори: У 2 т. / Упор. і прим. Є. Нахліка, В. Івашкова. Вид. 2-ге. К., 1998, т. 1-2.
- Листи до Білозерського - П. Куліш. Листи до М. Д. Білозерського / Упоряд., вступ. стат. і комент. О. Федорука. Л.; Нью-Йорк, 1997.
- ЛН - Литературное наследство.
- ЛНВ - Літературно-науковий вістник.
- Милорадович - Г. А. Милорадович. Родословная книга Черниговского дворянства. СПб., 1901, т. 1, часть I-II; т. 2, часть III-VI.
- Михайло Чарнышенко - П. Кулеш. Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад. К., 1843.
- Міяковський - В. Міяковський. Кирило-методіївці в Археографічній комісії // Ювілейний зб. на пошану Михайла Сергійовича Грушевського. К., 1928, [т.] I.
- Москов. некрополь - Вел. кн. Николай Михайлович. Московский некрополь / В. И. Саитов, Б. Л. Модзалевский. СПб., 1907-1908, т. 1-3.
- Москов. ун-т - Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Московского университета, за истекающее столетие, со дня учреждения января 12-го 1755 года, по день столетнего юбилея января 12-го 1855 года. М., 1855, часть I-II.
- Некрополь Житомира - Некрополь старого Житомира: Біографічний довідник / Укл. Руслан Кондратюк. К., 2001.
- Несколько черт для биографии Гоголя - [П. Кулиш]. Несколько черт для биографии Николая Васильевича Гоголя // Отечественные записки, 1852, № 4.
- Никитенко - А. В. Никитенко. Дневник: В 3 т. / Подгот. текста, вступ. стат. и прим. И. Я. Айзенштока. [Лг.], 1955, т. 1-3.
- ОБГ - Николай М. [П. Кулиш]. Опыт биографии Николая Васильевича Гоголя // Современник, 1854, № 2-4.
- Оглоблин - О. Оглоблин. Люди старої України. Мюнхен, 1959.

- Пачынальнікі – Пачынальнікі: З гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.* / Укл. Г. В. Кісялёў. Мінск, 1977.
- Переписка Плетнёва – Переписка Я. К. Грота с П. А. Плетнёвым* / Изд. под ред. К. Я. Грота. СПб., 1896, т. 1–3.
- Петербург. некрополь – Вел. кн. Николай Михайлович. Петербургский некрополь* / В. И. Саитов. СПб., 1912–1913, т. 1–4.
- ПЗТ – П. Куліш. Повне зібрання творів. Листи. К., 2005, т. I* / Упор., комент. О. Федорук; Підгот. текстів О. Федорук, Н. Хохлова.
- Письма к Бодянскому – Письма П. А. Кулиша к О. М. Бодянскому* / Сообщ. А. Титов // Киевская старина, 1897, № 9–12; 1898, № 2.
- Письма к Каменецкому – Письма Кулиша к Д. С. Каменецкому. 1857–1865* // Киевская старина, 1898, № 5, 8, 12.
- Письма к Тарновскому – Письма Кулиша к В. В. Тарновскому. 1855–1858* // Киевская старина, 1898, № 4, 12.
- Письма к Хильчевскому – Письма Кулиша к И. Ф. Хильчевскому. 1858–1875* // Киевская старина, 1898, № 1.
- РА – Русский архив.*
- РБС – Русский биографический словарь. СПб.–Пг., 1896–1918.*
- РВ – Русский вестник.*
- РЛ – Радянське літературознавство.*
- РС – Русская старина.*
- Русские писатели – Русские писатели. 1800–1917: Биографический словарь. М., 1989–1999, т. 1–4.*
- Славяноведение – Славяноведение в дореволюционной России: Библиографический словарь. М., 1979.*
- Спогади Ганни Барвінок 1909 – Ганна Барвінок. Спогади про знаємість Куліша з домом Білозерських* // Будучність, 1909, № 3.
- Спогади Ганни Барвінок 1911 – Спомини А. М. Куліш (Ганна Барвінок)* // Українська хата, 1911, № 5/6, 7/8.
- УІЖ – Український історичний журнал.*
- Український живопис – Український живопис XIX–XX ст. з колекції Національного художнього музею: [Альбом. Хм.; К., 2005].*
- Ун-т св. Владимира – Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета св. Владимира. К., 1884.*
- Ун-т св. Владимира. Академ. списки – Академические списки Императорского Университета св. Владимира (1834–1884). К., 1884.*
- Ун-т св. Владимира. Учебн. учреждения – Историко-статистические записки об учебных и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского Университета св. Владимира (1834–1884) / Изданы под ред. В. С. Иконникова. К., 1884*
- Харків. шк. романтиків – Харківська школа романтиків* / Ред. А. Шамрай. Х., 1930, т. 1–3.
- Харьков. гимн. – Биографический словарь бывших питомцев Первой Харьковской гимназии за истекшее столетие. 1805–1905* / Сост. Н. А. Чеканов. Х., 1905.
- Харьков. ун-т. Ист.-филол. фак-т – Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалея. Х., 1908.*

Художники – Художники народов СССР: Биобиблиографический словарь: В 6 т. М., 1970–1983, т. 1–3; т. 4, кн. 1.

Хуторская философия – П. Кулиш. Хуторская философия и удалённая от света поэзия. СПб., 1879.

ЧГВ – Черниговские губернские ведомости. Часть неофициальная.

Черейский – Л. А. Черейский. Пушкин и его окружение. Изд. 2-е, испр. и доп. Лг., 1989.

Шаховской – Н. Шаховской. Памяти П. А. Кулиша // Русское обозрение, 1897, № 3.

Шевченко – Т. Шевченко. Повне зібрання творів: У 12 т. К., 2003–2005, т. 1–7.

Шилов – Д. Н. Шилов. Государственные деятели Российской империи.

Биографический справочник. Изд. 2-е, испр. и доп. СПб., 2002.

Щоденник – П. Кулиш. Щоденник / Упоряд. тексту, приміт. С. М. Кіржаєва. К., 1993.

Эпилог к «Чёрной раде» – П. Кулиш. Об отношении малороссийской словесности к общерусской. Эпилог к «Чёрной раде» // Русская беседа, 1857, [т.] III, кн. 7.

Album zasłużonych Polaków – Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX. Warszawa, 1903, t. 2.

Pracownicy książki polskiej – Słownik pracowników książki polskiej. Warszawa; Łódź, 1972.

PSB – Polski słownik biograficzny. Wrocław etc., 1935–2004, t. I–XLII, zesz. 1–174.

АМ – Імператорська Академія мистецтв

АН – Імператорська Академія наук

ВР ІЛ – Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

ВР ІРЛІ – Відділ рукописів Інституту російської літератури (Пушкінський Дім), Санкт-Петербург

ВР РНБ – Відділ рукописів Російської національної бібліотеки, Санкт-Петербург

ІМФЕ – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського

ЛНБ – Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника

НДВР РДБ – Науково-дослідний відділ рукописів Російської державної бібліотеки, Москва

НМТШ – Національний музей Тараса Шевченка

НХМУ – Національний художній музей України

РДАЛМ – Російський державний архів літератури й мистецтва, Москва

РДІА – Російський державний історичний архів, Санкт-Петербург

ЦДІА – Центральний державний історичний архів України

ЧІМ – Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського

ЧЛМК – Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського

акад. – академік
альм. – альманах
берез. – березень (з роком)
б-ка – бібліотека
бл. – близько (з роком)
в. о. – виконувач обов'язків
верес. – вересень (з роком)
вул. – вулиця (з назвою)
госп-во – господарство
груд. – грудень (з роком)
губ. – губернія, губернський
дворян. – дворянський
екстраорд. – екстраординарний
ж. – журнал (з назвою)
жовт. – жовтень (з роком)
закін. – закінчити
зб. – збірник (з назвою)
імп. – імператорський
ін. – інший
ін-т – інститут
ймов. – ймовірно
квіт. – квітень (з роком)
кін. – кінець
кн. – князь
кол. – колезький
лип. – липень (з роком)
лист. – листопад (з роком)
літ. – літературний
літ-ра – література
лют. – лютий (з роком)
м. – місто (з назвою)
мал. – малюнок
мін-во – міністерство
м-ко – містечко (з назвою)
н. ст. – новий стиль
найімов. – найімовірніше
наук. – науковий
о. – отець
орд. – ординарний
пов. – повіт
повіт. – повітовий
пол. – половина (з місяцем або роком)
політ. – політичний
портр. – портрет
похов. – похований
преосв. – преосвященний
прибл. – приблизно (з числом)
провул. – провулок (з назвою)
проф. – професор
репрод. – репродукція
с. – село (з назвою)
св. – святий (з назвою)
серед. – середина (з місяцем або роком)
серп. – серпень (з роком)
січ. – січень (з роком)
старий стиль – ст. ст.
стат. – статський
т-во – товариство
трав. – травень (з роком)
ун-т – університет
уродж. – уроджений
філос. – філософський
форм. сп. – формулярний список
ф-т – факультет
черв. – червень (з роком)
член-кор. – член-кореспондент
шк. – школа, шкільний

ЗМІСТ

Вступ	3
Словник	7

Аврамов (Абрамов) П. О.	Левицький С. С.
Авсенєв П. С. – див. Феофан о.	Ліновський Я. А.
Андрієвський О. Ф.	Малавський Є. К.
Андрузький Г. Л.	Мацейовський В. А.
Бередніков Я. І.	Мерінг Ф. Ф.
Бешко А.	Метлинський А. Л.
Бібіков Д. Г.	Мікуцький С. П.
Ганка В.	Мілутінович Сарайліа С.
Гладкий Й. М.	Мясоєдов О. П.
Головінський Г.	Никитенко О. В.
Головінський І.	Новаковський Е.
Горонович А. М.	Орлов О. Ф.
Гребінка Є. П.	Павлов К. С.
Гудим-Левкович М. Г.	Подберезький-Друцький Р.
Гуков М. С.	Полевой М. О.
Гуков С.	Половцов В. А.
Гулак М. І.	Попов М. М.
Давидов С. І.	Прейс П. І.
Дубельт Л. В.	Прокопович М. Я.
Дубровський П. П.	Репніна В. М.
Екеблат Х. А.	Розковщенко І. В.
Жуковський В. А.	Ростовцев П. Я.
Забіла В. М.	Свідзінський К.
Зенович С.	Стороженко А. Я.
Квітка Г. Ф.	Тимковський І. Ф.
Китченко (Кітченко) Ф. А.	Тулов М. А.
Кіреєвський І. В.	Федотов-Чеховський О. О.
Кіреєвський П. В.	Феофан о.
Костир М. Т.	Ханенко І. І.
Котляров П. С.	Ханенко М. І.
Куліш К. І.	Ханенко О. І.
Куліш О. А.	Шаржинський С. Д.
Лада-Заблоцький Т.	Шут А.

Умовні скорочення	74
-------------------------	----

Енциклопедія Сучасної України (ЕСУ) — перша загальноукраїнська енциклопедія, що правдиво й неупереджено, глибоко та всебічно подає цілісний багатогранний образ України 20-го — початку 21 століть. 25-томне видання міститиме понад 85 тисяч статей, близько 60 тисяч ілюстрацій, а також кольорові вклейки. Наклад кожного тому становить 10 000 примірників. Формат — 60 x 90 ¹/₈. Обкладинка — тверда (баладек) з тисненням. Папір — крейдяний. Друк ЕСУ розпочато у 2001 році. Видано 6 томів (А— Г).

ЕСУ вперше серед видань такого типу подає величезний блок статей-персоналій про науковців, митців, акторів, спортсменів, літераторів, політичних, громадських, державних діячів. Критерієм відбору є реальний внесок особи в розвиток науки, культури, господарства, громадських інституцій України. Для укладачів ЕСУ цінність становить кожна творча особистість. Створивши таку Енциклопедію, ми врешті усвідомимо, наскільки багатогранно талановитий наш народ. Творчий колектив ЕСУ вводить в історичний та науковий обіг значну кількість раніше замовчуваних чи з ідеологічних причин «забутих» видатних українців, подаючи уточнені біографічні дані.

В ЕСУ подані дані не лише про громадян України, а й про українців, які мешкають за кордоном, але стали відомими в тій чи іншій галузі життя. Енциклопедія вперше подає статті про зарубіжних українознавців, а також про основні місця компактного проживання українців поза Україною. Належне місце займають відомості про національні меншини України, їхню історію, інституції, видання, відомих представників.

Значний блок статей присвячено науковим напрямам і поняттям. Кожна така стаття обов'язково містить інформацію, пов'язану з Україною.

В ЕСУ охоплено всі регіони України, подано об'ємні статті про всі області, райони, міста та селища міського типу, в яких висвітлена історія, природні умови, економічний стан, розвиток промисловості та сільського господарства, наведені дані про наукові та навчальні установи, заклади культури, релігійні громади, видатних уродженців цих місць.

Є статті про всі державні і недержавні навчальні заклади, академічні установи, НДІ, найважливіші підприємства різних форм власності.

Іконографічний матеріал редакція трактує як продовження поданої у статті інформації. В ЕСУ вміщено значну кількість карт, таблиць та інших ілюстрацій. Практично у всіх статтях подано докладну бібліографію.

Авторами ЕСУ є провідні фахівці Національної академії наук України, галузевих академій, науковці Вищої школи, мистецтвознавці, краєзнавці, науковці діаспори. Серед авторів — всесвітньо відомі дослідники, визнані авторитети у своїй галузі, та молодь, яка лише починає шлях у науці, однак демонструє якісно нові підходи, розкуте мислення і глибоку ерудицію.

Редакційна колегія ЕСУ запрошує до співпраці спонсорів та меценатів, які розуміють важливість і пріоритетність енциклопедичних видань для утвердження Української Держави.

Комп'ютерна верстка
Олександр Ладік

Підп. до друку 20.12.07. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 4,65. Обл.-вид. арк. 3,96.
Наклад 100 прим. Зам. № 2022/1.

Друкарня Видавничого дому "Академперіодика" НАН України
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів
видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001 р.
01004, Київ, вул. Терещенківська, 4